

Faragó Bence¹

A cseh–orosz és a szlovák–orosz diplomáciai kapcsolatok történeti összevetése, valamint az ukrajnai háborúra adott reakcióik összehasonlító vizsgálata

Az orosz–ukrán háború a második világháború óta a legjelentősebb európai földön zajló katonai konfliktus, ami kihívás elé állította a kelet-közép-európai térséget. Jelen tanulmányban két kulturálisan, földrajzilag és sok tekintetben politikailag is egymáshoz nagyon közel álló ország Oroszországgal való viszonyát kívánom összevetni: Szlovákiáét és Csehorszáéét. Az összehasonlító elemzésnek nemcsak a már említett tényezők adnak relevanciát, hanem a nemrégiben lezajlott szlovák választások is aktuálissá teszik. A két ország viszonyrendszere számos tekintetben hasonló, de mint azt majd látni fogjuk, számos módon különbözik is. A háborúra adott válaszként a reakciók kezdetben hasonlóak voltak, mára a szlovák közvélemény látszólag kezd belefáradni Ukrajna támogatásába, ami ismét felerősítette a populista kommunikációs panelekre való fogékonyságot. Ezzel egy időben Oroszország megítélése is javulni látszik, a kritikus hangok veszítenek erejükből. Ez a jelenség korlátozottan a Cseh Köztársaság lakosságán is kimutatható, azonban sokkal kevésbé előrehaladott mértékben. Az összehasonlító elemzés formája nemcsak a hasonlóságok okait tárja fel, hanem a különbségeket is, amelyek megértése kritikus fontosságú lehet a következő időszakban a közép-európai régió tanulmányozásakor.

Kulcsszavak: Csehország, Szlovákia, belpolitika, külpolitika, katonai segítségnyújtás, orosz–ukrán háború

A Historical Comparison of Czech-Russian and Slovak-Russian Diplomatic Relations and a Comparative Analysis of their Reactions to the War in Ukraine

The Russia-Ukraine war is the most significant military conflict on European soil since the Second World War. It poses a particular challenge to the Central and Eastern European region. In this paper, I will compare the historical relations with Russia of two countries that are culturally, geographically, and in many respects politically very close to each other; Slovakia and the Czech Republic. The comparative analysis is relevant not only because of the factors already mentioned but also because of the recent Slovak elections. Although the two countries have similar patterns in many respects, as we shall see, they also differ in several ways. While the reactions to the eventual war were initially similar, today the Slovak public opinion appears to be growing tired of supporting Ukraine, which has again increased susceptibility to populist communication panels. At the same time, the perception of Russia seems to be improving, with voices of a more critical tone losing grip. This phenomenon can also be seen to a more limited extent in the Czech Republic but to a much

¹ Faragó Bence az NKE HDI hallgatója. E-mail: faragomail2@gmail.com

smaller degree. The comparative analysis reveals not only the causes of similarities but also those of the differences, the understanding of which may be critical in the study of the Central European region in the period ahead.

Keywords: *Czech Republic, Slovakia, domestic policy, foreign policy, military assistance, Russo-Ukrainian war*

Bevezető

Kitekintő a szlovák–orosz és a cseh–orosz viszonyokat alakító hatásokról

Pánszlávizmus hatása

Az összefoglalót a 19. századtól fogom kezdeni, mivel az ekkortól tapasztalt hatások néhol a mai napig érezhetők a cseh és szlovák gondolkodásban a modern kori Oroszországról. A 19. században a Habsburg Birodalomba betagozódott cseh és szlovák nemzet Oroszországhoz való viszonyát leginkább a pánszlávizmus ideológiája formálta. Természetesen ez az ideológia mára anakronisztikus, azonban működése kisebb-nagyobb mértékben ma is tetten érhető a retorika területén.

A pánszlávizmus a 19. században kialakult politikai és kulturális mozgalom volt, amely az összes szláv nép bizonyos mértékű egyesítését tűzte ki célul. A mozgalom gyökerei a romantikus nacionalizmusban keresendők, amely a különböző nemzetek kultúráját és identitását helyezte előtérbe. A pánszlávizmus elsősorban Közép- és Kelet-Európában terjedt el, különös tekintettel a Habsburg Birodalom és az Orosz Birodalom szláv népeire. A mozgalom hangsúlyozta a közös szláv nyelvi és kulturális örökséget, célul tűzve ki a szláv nyelvek és irodalom népszerűsítését, valamint a szláv népek közötti kulturális kapcsolatokat erősítését. Emellett a pánszlávizmus politikai egységre is törekedett, bár ez a cél gyakran ütközött a különböző szláv népek eltérő politikai érdekeivel és a meglévő birodalmi struktúrákkal. A pánszlávizmus felfogása tehát nem volt általános, és az egyes szláv nemzetek különböző módon közelítették meg a „szláv eszme” mibenlétét. A tudósok a 19. századi pánszláv gondolkodás korai megnyilvánulásait a Habsburg Monarchián belül a szlovák Adam František Kollárnak (1718–1783) és Pavel Jozef Šafáriknak (1795–1861) tulajdonítják,² azonban a „pánszlávizmus” kifejezést Ján Herkeľ szlovák jogász alkotta meg. 1826-ban úgy határozta meg azt, mint „egységet az irodalomban”. Megemlítendő pánszláv ideológus még a korból Ján Kollár is (1793–1852).

A legtöbb Osztrák–Magyar Monarchia területén élő szláv ajkú lakos a pánszlávizmust eleinte inkább tekintette nyelvi, kulturális és érzelmi fogalomnak, mint politikai programnak. Néhányan közülük akár egy pánszláv föderációról is álmodtak, akár az orosz cár uralma alatt álló monarchia, akár a szabad köztársaságok uniójának formájában, az adott

² Kamusella, Tomasz (2009): *The Slovak Case: From Upper Hungary's Slavophone Populus to Slovak Nationalism and the Czechoslovak Nation*. In *The Politics of Language and Nationalism in Modern Central Europe* (reprint ed.). Basingstoke: Palgrave Macmillan, 539.

történelmi környezettől és saját egyéni politikai irányultságuktól függően. Általánosságban azonban a 19. századi pánszlávizmus mindenekelőtt kulturális mozgalom volt. A szláv nyelvészet és történelem korabeli cseh kutatásaira hatással volt a romantika; olyan eszmék, mint például az ősi szláv demokrácia, szembeállítva a német feudalizmussal, mint annak ellentéte, megjelentek és bekerültek a csehek mentalitásába. Különösen František Palacký történész és liberális politikai munkássága népszerűsítette ezt a nézetet. Ironikus módon a pánszlávizmus keresztapja valójában egy Johann Gottfried Herder nevű porosz német volt, aki négykötetes művében, az *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* című sorozatában dicsőséges jövőt jósolt a „szláv népnek”. Herder és a 19. század eleji németországi diákkörök légköre ezáltal nagy hatással volt a cseh nemzeti megújulás számos vezető személyiségre.³

Az oroszok gyakran látták magukat a pánszlávizmus vezetőjeként, mivel Oroszország volt a legnagyobb szláv állam. Az orosz vezetés azonban gyakran saját birodalmi érdekeit érvényesítette a pánszlávizmus ürügyén. Az Orosz Birodalomban a pánszlávizmust tehát gyakran a propaganda eszközeként és az orosz befolyás terjesztésére használták, amely együtt járt a területi vagy hegemon terjeszkedés lehetőségével. A kis szláv nemzetek pánszlávizmusával szemben a koncepció orosz változata a pánoroszizmus felé hajlott. Az ellenkező oldalon a lengyel álláspont állt, ami az Orosz Birodalommal való kellemetlen szomszédi kapcsolatok történelmi tapasztalataiból fakadt. A csehektől eltérően, akiknek a második világháború utáni korszakig nem volt közvetlen tapasztalatuk Oroszországgal, Lengyelország nagy része a Lengyel–Litván Nemzetközösség felosztása következtében az Orosz Birodalom részévé vált.⁴ A pánszlávizmus eszméjének értékelése az 1830-as lengyel novemberi felkelés vérbefojtása után súlyosan csorbult. A kor cseh nemzeti elitje megosztottá vált a „testvéri” oroszok elleni lengyel forradalomról alkotott eltérő vélemények miatt. A pánszláv mozgalom így nem volt mentes a kritikától, sok más szláv népi alakja is aggódott az orosz dominancia miatt, és a pánszlávizmus gyakran szembesült belső megosztottsággal. Ennek ellenére a pánszlávizmus jelentős hatást gyakorolt a szláv népek nemzeti öntudatának fejlődésére, és hozzájárult a későbbi nemzeti mozgalmak kialakulásához a 20. század elején. A 19. század közepén a szláv függetlenségi mozgalmak, ideértve a cseh és a szlovák nemzeti csoportosulásokat is, eleinte területi autonómia kivívására törekedtek, és a pánszlávizmus eszméjét is ebben a kontextusban értelmezték. Több szláv kongresszust is rendeztek a 19. század folyamán, ahol a pánszlávizmus hívei találkoztak és vitatták meg céljaikat és stratégiáikat. Az 1848. június 16-án tartott Első Pánszláv Konferencia résztvevői is még kifejezetten osztrák- és oroszellenes álláspontra helyezkedtek. A pánszlávizmus jelentős szerepet játszott az 1848-as európai forradalmak idején, amikor számos szláv nép próbált függetlenné válni a Habsburg Birodalomtól és más elnyomó hatalmaktól.

³ Vlha, Marek (2015): *American Czechs Between Sympathies With Polish Immigrants and Transmigration to Russia: Crises of Pan-Slavic Ideals on American Soil in the 1860s*. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, 4(158), 69–83.

⁴ Az úgynevezett Kongresszusi Lengyelország néven, amely perszonálunióban állt az Orosz Birodalommal. Autonómiáját az orosz vezetés folyamatosan csökkentte, míg 1867-től az államot orosz tartományi szintre süllyesztve betagolták a birodalomba, Visztula menti határterület néven.

A pánszlávizmus a 19. század közepe táján a cseh nemzeti megújulás stabilizálódása és a romantika visszavonulása után már nem tűnt olyan fontosnak. A már 1848 előtt befolyásos újságíró és hamarosan nemzeti ikonná váló Karel Havlíček Borovský nevetségese-nek nevezte a szláv egység eszméjét, úgy írta le, mint valami életszerűtlen és értelmetlen dolgot, álláspontját egy kiábrándító oroszországi tartózkodása tartósította. A szláv eszme azonban mégis fennmaradt, és időről időre újult erővel támadt fel, általában egy-egy drámai politikai helyzet következtében.⁵

A pánszlávizmus szlovák megítélése a csehtől a különböző történelmi hatások miatt eltért. Az 1848-as magyar szabadságharc leverése után Ferenc József császár nem garantálta a felvidéki szlovákoknak azokat az önrendelkezési jogokat, amelyekért cserébe részt vállaltak a csatákban, így a „szlovák nemzetcsinálóként” vagy „szlovák nemzet atyjaként” emlegetett (és a szlovák irodalmi nyelvet kodifikáló) szlovák származású magyar parlamenti képviselő, Ludovít Štúr az általa „ausztroszlávizmusnak” nevezett eszmét halottnak nyilvánította. *A szlávizmus és a jövő világa* című könyvében a fogalmat a Habsburg Birodalmon belül a szláv népek számára biztosítandó területi autonómia szinonimájaként használta. Ludovít Štúr elkötelezte magát a szláv népek Orosz Birodalomba történő integrálása mellett.⁶ *A szlávizmus és a jövő világában* emellett kifejti véleményét, miszerint a szláv népeknek fel kell oldódnia az Orosz Cárságban.⁷ Az Orosz Birodalom a pánszlávizmus eszméjét a gyakorlatban a balkáni terjeszkedés politikai igazolására használta, a Habsburg Birodalomban pedig üldözött ideológiának számított. A szlovák nemzeti identitásra ekkoriban a Budapest által folytatott magyarosító politika jelentette a legnagyobb veszélyt. Később több prominens szlovák történelmi személyiség a Ludovít Štúr által elindított tradícióra épít az Oroszországról alkotott elképzeléseiben. Mind Jozef Miloslav Hurban (1817–1888), aki a szlovák nemzeti mozgalom kiemelkedő alakja volt, és fia, Svetozár Hurban-Vajanský (1847–1916), szerző, újságíró és politikus, mind pedig Michal Miloslav Hodža (1811–1870), a szlovák nemzetiségi mozgalom egyik vezére többnyire pozitívan tekintett Oroszországra, azt a szláv népek természetes őrzőjének látták. Svetozár Hurban-Vajanský szerint Oroszország egy lehetséges „bástya a közép-európai germanizációs és magyarosítási politikával szemben.”⁸

Ezzel párhuzamban Csehország továbbra is a Habsburg Birodalmon belüli autonómia kivívását látta a legrealisabb politikai opciójának. Retorikai szinten a középkori cseh államiságra hivatkoztak a függetlenségi igényük hangsúlyozásakor, azonban mivel a középkori állam nem foglalt magába szlovák területeket, a Magyar Királyság északi részén élő szláv népességet gyakran figyelmen kívül hagyták. Bár Csehországban a 20. század elején a Karel Kramář cseh politikushoz kapcsolódó neoszlavizmus eszméje ismét előtérbe

⁵ Vlha 2015.

⁶ Demmel József (2011): *Szlávokból szlovákok. Ludovít Štúr és a szlovák nemzeti mozgalom születése a 19. századi Magyarországon*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE BTK.

⁷ Štúr, Ludovít (1867): *Славянство и мир будущего* [A szlávtság és a világ jövője]. Moszkva: Издание Общества ревнителей русского исторического просвещения [Az Orosz Történelmi Felvilágosodás Hívei Társaságának kiadványa], 141.

⁸ Kirschbaum, Stanislav J. (1995): *A History of Slovakia: The Struggle for Survival*. New York: St. Martin's Press.

helyezte az Oroszországra való támaszkodást az osztrákoktól való függetlenség éréseért folytatott harcban,⁹ az első világháború és a Csehszlovák állam születése végül redundánssá tette ezt az ideát is.

Az első Csehszlovákia viszonya a Szovjetunióhoz és Moszkva viszonya hozzájuk

Végül Csehszlovákia létrejöttét hivatalosan 1918. október 28-án hirdették ki, miután az Osztrák–Magyar Monarchia az első világháború végén összeomlott. Az új államot a cseh területek (Csehország, Morvaország és Cseh-Szilézia) és Szlovákia egyesülésével hozták létre, olyan kulcsfigurák erőfeszítéseinek hatására, mint Tomáš Garrigue Masaryk és Milan Rastislav Štefánik. A megalakulást a csehek és a szlovákok önrendelkezési vágya vezérelte, ami egy demokratikus köztársaság megalakulásához vezetett, amelynek célja a két népcsoport egyetlen nemzet alatt való egyesítése volt.

Korai kapcsolatok (1918–1925)

Közvetlenül az első világháborút követően Csehszlovákia és a Szovjetunió kapcsolatát eleinte jelentős ellenségeskedés és gyanakvás jellemezte. Mindkét országnak jelentős belső és külső kihívásokkal kellett megküzdenie, amelyek rányomták bélyegüket külpolitikai döntéseikre. A frissen létrejövő Csehszlovákia igyekezett megszilárdítani helyzetét a nemzetközi szinten, és kezdetben a nyugati hatalmak felé fordult biztonságért és támogatásért. A Szovjetuniót ezzel szemben a belpolitikai kérdések tömkelege és a polgárháború foglalkoztatta, és gyanakvással tekintett a nyugati hatalmakhoz igazodó Csehszlovákiára. A helyzetet tetézte, hogy a csehszlovák légiósok tevékenyen részt vállaltak az orosz polgárháborúban a fehérek oldalán. E kihívások ellenére a korai külügyi erőfeszítések sikeresen lefektették azt a diplomáciai alapot, amelyre a jövőben építeni lehetett.

A korszak közepének fejleményei (1925–1934)

Ebben az időszakban a csehszlovák külpolitikát nagyban befolyásolta Edvard Beneš külügyminiszter személyes nézetrendszere. Beneš határozottan támogatta Szovjet-Oroszországnak a tágabb európai biztonsági keretbe való mélyebb integrálását. Célja az volt, hogy olyan szövetségi rendszert hozzon létre, amely együttesen képes biztosítani a békét és a stabilitást Európában, különösen a folyamatosan növekvő és radikalizálódó német nacionalizmus fenyegetésére adott válaszként. Ebben az időszakban jött létre a Kisantant, a Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia közötti koalíció, amely a magyar és német agresszió megfékezésére törekedett. Beneš diplomáciai törekvései közé tartozott a Szovjetunióval való szerződéskötés, amelynek célja a kölcsönös segítségnyújtás és együttműködés hivatalossá tétele

⁹ Krejčí, Oskar (2005): *Geopolitics of the Central European Region. Bratislava: The View from Prague and Bratislava*. Bratislava: VEDA Publishing House of the Slovak Academy of Sciences, 192.

volt. Bár ezek az erőfeszítések jelentős ellenállásba ütköztek, és csak lassan valósultak meg teljes mértékben, stratégiai elmozdulást jelentettek a Szovjetunióknak az európai biztonság kulcsfontosságú szereplőjeként való elismerése felé.

Késői időszak (1934–1938)

A második világháborút megelőző években a csehszlovák–szovjet kapcsolatok kiéleződtek. Az Adolf Hitler vezette náci Németország felemelkedése sürgette Csehszlovákiát, hogy biztosítsa határait és szövetségeit. 1935-ben Csehszlovákia és a Szovjetunió kölcsönös segítségnyújtási szerződést írt alá, amely diplomáciai és katonai együttműködésük jelentős elmélyülését tükrözte. Ezt az időszakot a fokozott gazdasági, kulturális és katonai együttműködés jellemezte, mivel mindkét nemzet felismerte, hogy stratégiai szempontból szükség van egymás támogatására a német terjeszkedés fenyegető veszélyével szemben. Az 1938-as müncheni egyezmény azonban, amelyben a nyugati hatalmak szovjet részvétel nélkül átengedték Németországnak a csehszlovák területeket, próbára tette ennek a partnerségnek a rugalmasságát. Az, hogy a nyugati szövetségesek nem támogatták Csehszlovákiát, megszilárdította annak Szovjetuniótól való függőségét, ami mélyen befolyásolta a München utáni árnyékkormány külpolitikáját.¹⁰

A felszabadítás kérdése és a szovjetek

A második világháborút megelőzően az 1938-as müncheni egyezmény értelmében Csehországot megszállta a náci Németország, Szlovákiában pedig nemzeti vezetésű bábállamot hozott létre. A cseh megszállás ideje alatt számos cseh kommunista lett menedékre a Szovjetunióban, akik így elköteleződtek az oroszok felé. Edvard Beneš maga is, aki 1939-től Párizsban, majd 1940-től Londonban szervezte a csehszlovák száműzött kormányt, többnyire végig szívélyes kapcsolatot tartott fenn Sztálinnal, több személyes találkozásuk is volt, amelyek keretében Edvard Beneš a háború utáni rendezés kérdéseiről kívánt megállapodni. Beneš eleinte hitt a Szovjetunió és a nyugati nemzetek közötti „közeledés” eszményében, úgy érvelve, hogy a háborús Nagy-Britanniában tapasztaltak alapján a nyugati nemzetek a háború után szocialistábbak lesznek, ugyanakkor a Szovjetunióban a háborús liberalizációs reformok miatt a szovjet rendszer a háború után „nyugatiasabbá” alakul majd.¹¹ A második világháborúban végül mind Szlovákiát, mind Csehországot a Szovjetunió szabadította fel, amely oknál fogva ekkoriban sok cseh és szlovák eleinte a szabadság elhozójaként tekintett a szovjetekre. Jelentős szerepet jutott ugyanakkor még a szlovák nemzeti felkelésnek is. A szlovák nemzeti felkelés egy 1944. augusztus 29-én kezdődött nemzeti ellenállási mozgalom volt a Szlovák Köztársaság területét megszálló német csapatok ellen. Politikai célja a Hlinka-féle Szlovák Néppárt (Hlinkova slovenská ľudová strana, HSĽS) önkényuralmi rendszerének eltávolítása volt, és Szlovákia beolvasztása a visszaállítandó Csehszlovák Köztársaságba. A felkelés

¹⁰ Karch, John J. (1950): *Czech-Soviet Relations, 1918–1938*. ProQuest. Thesis.

¹¹ Crampton, Richard (1997): *Eastern Europe in the Twentieth Century*. London: Routledge.

központja Besztercebánya volt, két hónap után a lázadó hadsereg vereségével ért véget, amely ezután részben áttért a gerillaharcra. Az 1944 októberéig tartó felkelésben sokféle koalíció vett részt, köztük a Kommunista Párt és más antifasiszta csoportok. A szlovák történelem egyik legjelentősebb és leghősiesebb pillanataként tartják számon. A Szovjetunió döntő támogatást nyújtott a szlovák ellenállásnak. A felkelés része volt a német keleti front meggyengítésére irányuló szélesebb körű szovjet stratégiának, és mélységében össze volt hangolva a szovjet katonai műveletekkel. A szovjet erők közvetlenül részt vettek a harcokban a szlovák felkelők mellett ejtőernyős-alakulatokkal. A felkelésben részt vettek a szövetséges erők is, különösen az amerikai és brit ügynökök. A nyugati együttműködés kiterjedt a fegyverek szállítására, az ellenállók kiképzésére és stratégiai támogatás nyújtására. A felkelésben 30 másik nemzet tagjai is részt vettek, akik a szlovák és cseh felkelők oldalán harcoltak.¹² A felkelés mai napig meghatározó a szlovák nemzeti identitásban, így a szovjet fegyveres segítség, valamint a végső felszabadítás egyértelműen pozitív irányba terelte a szlovák népesség oroszokról alkotott véleményét. A Szovjetunió jelentős szerepet játszott az 1945. májusi prágai felkelésben is, elsősorban katonai támogatással, amely végül hozzájárult a város náci megszállás alóli felszabadításához. A Vörös Hadsereg a náci Németország legyőzésére irányuló szélesebb körű hadjárat részeként közeledett Prága felé. A felkelés 1945. május 5-én kezdődött, és a cseh ellenállók hősiességgel harcoltak a német erőkkel szemben a jelentős túlerő ellenében is. A Vörös Hadsereg közelsége és közelgő érkezése jelentős morális támogatást nyújtott az ellenállóknak.

Ugyanakkor Kárpátalja kérdése végül mégis árnyékot vetett a cseh száműzetésben lévő államfő, Edvard Beneš és Sztálin addig bizalmasnak minősülő kapcsolatára. A Vörös Hadsereg 1944 októberében foglalta el Kárpátalját. Hosszas tárgyalások után Edvard Beneš annak érdekében, hogy elhalassza Csehszlovákia elkerülhetetlen beolvadását a szovjet blokkba, aláírta a területet hivatalosan a Szovjetunióval átengedő szerződést, és a következő hónapban egyesült az Ukrán SZSZK-val a *Szovjet-Ukrajnával való egyesülésről szóló kiáltvány* révén, amelyet a Kárpátaljai Népi Bizottságok I. Kongresszusa fogadott el november 26-án. Mindez annak ellenére történt, hogy a csehszlovák száműzött kormány és a Szovjetunió közötti 1944. május 8-án kötött szerződés értelmében a Vörös Hadsereg által felszabadított területek teljes egészében a csehszlovák civil kormány fennhatósága alá kerülnek.¹³ Végezetül pedig a Szovjetunió hathatós közreműködésével megvalósult 1948-as csehszlovák kommunista puccs lezárta a demokratikus Csehszlovákia történetét. A szovjetek – bár közvetve – jelentős szerepet játszottak ebben az államszínben. A Csehszlovákiai Kommunista Párt (CsKP) stratégiai manőverezéssel szerezte meg az ellenőrzést a kulcsfontosságú kormányzati pozíciók és tömegszervezetek felett. Jelentős befolyással rendelkeztek a rendőrségben, különösen a politikai rendőrségben, a hírszerzésben és a belügyben. 1947 közepére a CsKP döntő lépésre készült, további államosítási és szocializációs politika bevezetését tervezte. Az 1938-as müncheni egyezmény és a nyugati árulás percepciója sok csehet arra késztetett, hogy a Szovjetunióval

¹² Judge, Sean M. (2008): *Slovakia 1944. The Forgotten Uprising*. Air Command and Staff College. Wright Flyer Paper No. 34. Alabama: Air University Press.

¹³ Táboriský, Edward (1949): *Beneš and the Soviets*. *Foreign Affairs*, 27(2), 302–314.

való kapcsolataik erősítését szorgalmazzák. Ezt az uralkodó „korszellemet” használták ki a kommunisták, akik a nemzeti érdekek védelmezőjeként állították be magukat a nyugati kapitalista agresszióval szemben. A szovjet csapatok jelenléte a szomszédos országokban, például Németországban és Ausztriában, hozzájárult a csehszlovák kommunista bizalmához és ellenfeleik megfélemlítéséhez. Bár nincs konkrét bizonyíték arra, hogy a szovjet csapatok közvetlenül beavatkoztak volna, közelségük és potenciális fenyegetésük pszichológiai szerepet játszott az 1948. februári eseményekben. A szovjet diplomáciai jelenlét, amely Valerian Zorin szovjet diplomata csehszlovák kommunista vezetőekkel folytatott találkozóin keresztül ragadható meg, erkölcsi és stratégiai támogatást biztosított a Csehszlovákiai Kommunista Pártnak tervei megvalósításában.¹⁴ 1948 elejére a koalíciós kormányon belüli feszültségek elérték a töréspontot. A kommunisták politikai válságok sorozatát használták ki, amelyek a nem kommunista miniszterek lemondásában csúcsozódtak ki (szám szerint a kormány 12 polgári tagja mondott le), ami lehetővé tette végül a CsKP számára a hatalom teljes átvételét. Edvard Beneš elnök, aki a szovjet beavatkozás burkolt fenyegetésével szembesült, és diplomáciailag elszigetelődött, megadta magát a kommunista követeléseknek, és engedélyezte az új kormány megalakítását.

A második Csehszlovákia és a Szovjetunió viszonya, benne a cseh–szlovák ellentétek

A puccs megszilárdította Csehszlovákia helyzetét a szovjet befolyás alatt álló keleti blokkban. A puccsot követően Csehszlovákia jelentős változásokon ment keresztül, hogy igazodjon a szovjet politikához. Ezek közé tartozott az ipar államosítása, a mezőgazdaság kollektivizálása és a kommunista párt által uralt egypárti politikai rendszer. Csehszlovákia és a Szovjetunió kapcsolatát a csehszlovák bel- és külpolitikára gyakorolt erős szovjet befolyás jellemezte. Csehszlovákia szerves része lett a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának (KGST), amely megkönnyítette a szovjet szövetséges országok közötti gazdasági együttműködést. Az 1950-es években és az 1960-as évek elején Csehszlovákiában a szovjet modellt tükröző politikai elnyomás, korlátozott szólásszabadság és szigorú kormányzati ellenőrzés volt jellemző. Átmeneti változást végül az 1968-as prágai tavasz hozott. A prágai tavasz képezi a cseh– és szlovák–orosz kapcsolatok egyik legfontosabb sarokkövét. A prágai tavasz a politikai liberalizáció időszakát jelentette Csehszlovákiában, amelyet az indított el, hogy Antonín Novotnýt a szlovák származású Alexander Dubček váltotta a kommunista párt első titkáráként. Ez a vezetőváltás jelentős politikai reformokat katalizált, beleértve a cenzúra feloldását és a politikai nyitottság növelését. Ugyanakkor parázsviták is kialakultak a cseh és a szlovák politikai elit között a föderalizációról, amelyet a szlovák vezetők a demokratizálódás szempontjából elengedhetetlennek tartottak.

A szlovák politikai elit úgy vélte, hogy a nemzeti jogok és a demokrácia összefonódnak, amit az *Először a föderalizáció, aztán a demokratizálódás* szlogen foglalt össze. Azzal

¹⁴ Skilling, Gordon H. (1960): *The Break-Up of the Czechoslovak Coalition, 1947–8*. *The Canadian Journal of Economics and Political Science*, 26(3), 396–412.

érveltek, hogy a föderalizáció előfeltétele a sikeres és valódi demokratikus folyamatnak Szlovákiában. Ezzel szemben egyes szlovákok, különösen azok, akik ellenezték az átfogó reformokat, a föderalizációt időhúzó taktikaként használták a szélesebb körű demokratisztási törekvésekkel szemben.

A cseh reformerek elsősorban a demokratikus szocializmusra összpontosítottak, míg a szlovákok a nemzeti jogokat és a föderalizációt helyezték előtérbe. Ez a prioritások közötti különbség feszültségeket okozott, de azt is kiemelte, hogy a föderalizáció és a demokratizálódás sok szlovák számára összekapcsolódik. A prágai tavasz kezdeti ígéretei ellenére a Varsói Szerződés 1968. augusztusi inváziója hirtelen véget vetett a liberalizációs erőfeszítéseknek, a föderalizációról szóló vita azonban továbbra is befolyásolta a csehszlovák politikát.

Az Alexander Dubček által kezdeményezett népszerű reformkommunista program brutális leverése éles kritikát váltott ki az átlagos népességben. Az 1968-as prágai tavasz pacifikációját öt Varsói Szerződésben részt vevő ország hajtotta végre: a Szovjetunió, Lengyelország, Magyarország, Bulgária és Kelet-Németország. A Szovjetunió vezette az inváziót a legnagyobb erőkontingenssel, míg Lengyelország, Magyarország és Bulgária jelentős katonai támogatást nyújtott. Kelet-Németország is részt vett, bár szerepe a többiekéhez képest kisebb volt. Ezek a nemzetek együttesen mintegy 250 000 katonát vezényeltek Csehszlovákiába 1968. augusztus 20-ról 21-re virradó éjjel, felszámolva a reformmozgalmat és visszaállítva a szigorú kommunista ellenőrzést. Figyelemre méltó, hogy Románia és Albánia, annak ellenére, hogy a Varsói Szerződés tagjai voltak, nem vettek részt az invázióban. A művelet célja a kulcsfontosságú városok, kommunikációs és kormányzati épületek gyors elfoglalása volt. A csehszlovák hadseregnek azt a parancsot adták, hogy a vérontás elkerülése érdekében ne tanúsítson ellenállást, így minimális fegyveres konfliktus alakult ki. A cseh lakosság a passzív ellenállás eszközeivel próbálta a megszálló erőket szabotálni, hosszú távon természetesen sikertelenül. Az inváziót követően a legfontosabb reformista vezetőket, köztük Alexander Dubčeket letartóztatták, és később arra kényszerítették őket, hogy írják alá a moszkvai jegyzőkönyvet, amely érvénytelenítette a prágai tavasz reformjait. Az ezutáni időszakban a média szigorú cenzúrája, a szólásszabadság elnyomása és a másként gondolkodók üldözése következett. A titkosrendőrség szoros figyelemmel kísérte és ellenőrizte az ellenzéki tevékenységeket. Ez a „normalizáció” néven ismert folyamat a szigorú kommunista rendszer visszaállítását jelentette, keményvonalas kommunistákat ültettek a kormányzati pozíciókba. A szovjet csapatok jelentős katonai jelenlétet tartottak fenn Csehszlovákiában, több támaszpontot létesítettek az ország különböző részein. A Szovjetunió folytonos ellenőrzést gyakorolt a csehszlovák politika felett, biztosítva, hogy a kormány a szovjet érdekekhez és a kommunista ideológiához igazodjon. A megszállás megterhelte Csehszlovákia gazdaságát, és hozzájárult a félelem és az elnyomás légköréhez. A szellemi és kulturális életet megfojtották, ami a lakosság széles körű kiábrándultságához vezetett. Az események azonban mély nyomot hagytak mind a cseh, mind a szlovák lakosság emlékezetében, és mai napig ékes példájául szolgálnak annak, hogy milyen, amikor egy szuverén állam kerül birodalmi

ambíciók keresztüzébe. Külön iróniája a történetnek, hogy a szlovák származású Dubček nem volt függetlenségpárti, nagyon is oroszbarát volt és kedvelte a Szovjetuniót, és ezt a nézetét haláláig megőrizte. Mindig is úgy gondolta, hogy az 1968. augusztusi intervenció tragikus hiba volt.¹⁵ A szlovákok, különösen a kelet-szlovákiai acélmunkások aktívan támogatták Alexander Dubček liberalizációs törekvéseit az 1968-as prágai tavasz idején, sztrájkokat és tüntetéseket szerveztek még a szovjet invázió után is. Ellenállásuk és polgári szerepvállalásuk a leszámolás ellenére is fennmaradt, ami a politikai változás és az autonómia iránti erős vágyat tükrözi.¹⁶

A végül 1969-ben bekövetkezett föderalizáció nem felelt meg a korábban szlovákok által elképzelt demokratikus eszméknek, és egy erősen centralizált „egységes föderációt” eredményezett, amely elmaradt a szlovák vezetők által remélt valódi föderalizációtól.¹⁷ Ugyanakkor a prágai tavasz leverése és az erőltetett föderalizálás mégis javította némiképp a szlovákság helyzetét Csehszlovákián belül, valamint a hatalmi rend újraelosztása számos szlovák politikust kedvezőbb politikai helyzetbe hozott.

Emlékezetpolitika, összefoglaló

A fentiek alapján is látható, hogy a prágai tavasz leverése rányomta a bélyegét a későbbi cseh–orosz és szlovák–orosz kapcsolatokra, és olyan sarkalatos pontjává vált a viszonyoknak, amit a rendszerváltás utáni orosz vezetés is orvosolni próbált. Mind Jelcin, mind Putyin (2012 előtt) elítélték a Szovjetunió szerepét a demokratizálódási kísérlet véres leverésében. Borisz Jelcin 1992 áprilisában átadott a cseheknek egy, a prágai felkeléssel kapcsolatos szovjet dokumentumcsomagot. Jelcin döntése jelentős gesztus volt az Oroszország és a Cseh Köztársaság közötti kapcsolatok javítására. A történelmi dokumentumok nyilvánosságra hozatalával Jelcin a szovjet korszak hibáinak elismerésére, az átláthatóság előmozdítására, valamint a két nemzet közötti megbékélés és kölcsönös megértés elősegítésére törekedett. Putyin első két elnöki ciklusa és miniszterelnöksége alatt maga is ezt a fajta retorikát folytatta. Azonban később, már Putyin harmadik elnöki ciklusa alatt, egy, az orosz állami Roszszija 1 tévécsatorna számára készült 2015-ös dokumentumfilmben [*Варшавский договор. Раскритиченные страницы – Varsói Szerződés. Titkosítás alól feloldott oldalak*] ismét a szovjet időkben is használt „baráti segítség” retorikája köszön vissza.¹⁸ Ezt a narratívát az orosz politikai elitek körében egyre inkább fokozódó totalitárius retorika és a múltba révedő ideológia térnyerésének kell betudnunk.

Összefoglalva tehát a cseh–orosz történelmi kapcsolatok sokkal feszültebbek, mint a szlovák–orosz kapcsolatok. A cseh történelmi tapasztalatban Oroszország megbízhatatlan

¹⁵ Skoug, Kenneth N.: *A Cold End to the Prague Spring*. [online], 2013. 08. Forrás: adst.org [2024. 07. 30.].

¹⁶ Mullins, Marty Manor (2018): *Prague Spring on the Periphery: Eastern Slovak Steelworkers React to Reform and Invasion in 1968*. *Kosmas: Czechoslovak and Central European Journal*, 1(2), 53–72.

¹⁷ Brown, Scott (2008): *Socialism with a Slovak Face: Federalization, Democratization, and the Prague Spring*. *East European Politics and Societies*, 22(3).

¹⁸ Česká televize 24: *Už zase šlo o přátelskou pomoc. Ruská televize obhajuje srpen* 68. [online], 2015. 05. 29. Forrás: ct24.ceskatelevize.cz [2023. 10. 23.].

külpolitikai partnernek minősül, amely hajlamos egyezményeket egyoldalúan felrúgni, és amely végső soron mindig teljes behódolást követel olyan országoktól, amelyeket alárendeltnek tekint. A szuverenitást csak akkor tartja tiszteletben, amikor az érdekében áll. A szlovák tapasztalatban viszont Oroszország mint potenciális felszabadító tűnik fel, illetve mint „szláv nagy testvér”, aki hajlandó kiállni kisebb „szövetségesei” mellett. Bár ezek a történelmi analógiák egyáltalán nem determinálják a reálpolitikai kapcsolatok minőségét, a népeesség percepcióját mégis aktívan meghatározhatják, illetve azt, hogy Csehország és Szlovákia lakossága hogyan szemléli az orosz birodalmi törekvéseket.

Történelmi viszonyok a bársonyos forradalom után 2022 februárjáig

1989-ben a szocializmus lengyel, keletnémet és magyar bukása a csehszlovák lakosságot is cselekvésre ösztönözte. A folyamatos tüntetések eredményeként a CsKP átadta a hatalmat a civil mozgalmaknak. 1993. január 1-jén Csehszlovákia felbomlott két alkotó tagállamára, Csehországra és Szlovákiára. Oroszország azonnal elismerte a független Cseh Köztársaságot és Szlovákiát. Csehország és Szlovákia 1993. január 1-jén diplomáciai kapcsolatot létesített. Borisz Jelcin orosz elnök 1993. augusztusi csehországi hivatalos látogatása során Jelcin és Václav Havel cseh elnök barátsági és együttműködési szerződést írt alá.¹⁹ Ugyanez igaz Szlovákia esetében is.²⁰ Csehország 1999 márciusában csatlakozott a NATO-hoz, Szlovákia 2004. március 29-én, 2004. május 1-jén pedig mindkét ország az Európai Unió tagja lett.

A gazdasági kapcsolatok a „bársonyos válás” után

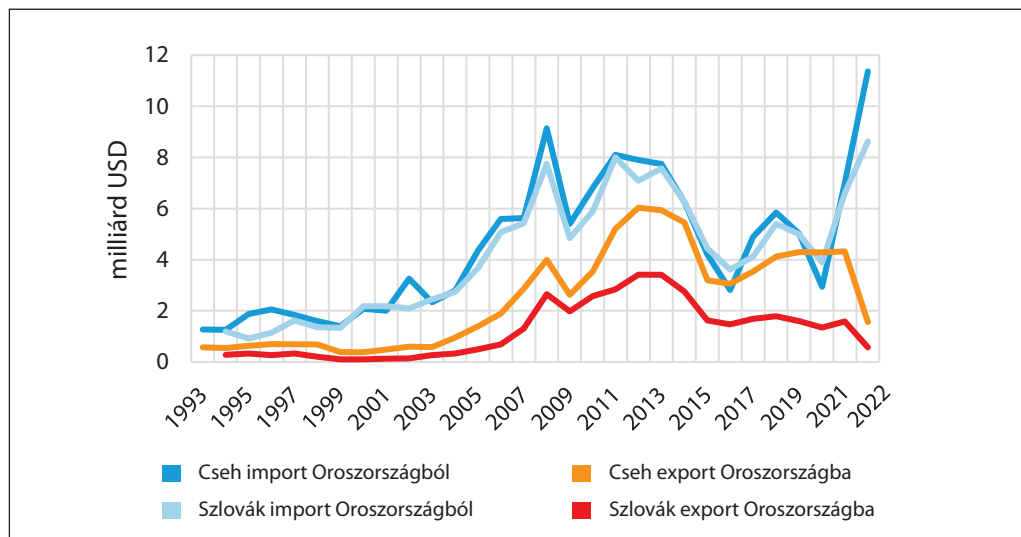
A gazdaságban Csehország és Szlovákia többnyire jó kapcsolatokat tartottak fenn Oroszországgal, bár az Oroszországból származó import, mint Európában máshol is, Csehországban és Szlovákiában is a fosszilis energiahordozók és a nyersanyagok tekintetében volt igazán jelentős. Az oroszországi cseh és szlovák exportok szempontjából pedig a tőkejavak, a fogyasztási cikkek és a szállítóeszközök domináltak. Ezek az orosz piac részesedésében nem voltak számottevők. Az első és a második ábrán három fő töréspontot lehet találni, 2008 után, 2014 után és 2022-ben. A 2008-as visszaesés a gazdasági világválság hatásainak és a georgiai háborúnak tudható be, a 2014-es a Krím félsziget orosz megszállását követő EU-s normatív szankciós politikában való részvétel következménye, a 2022-es visszaesés pedig az ukrajnai háborúra adott válaszreakció.

A Cseh Köztársaság az ukrajnai háború előtt szinte 100%-ban függött az orosz olaj- és a földgázimporttól. A Nemzetközi Energiaügynökség adatai szerint Csehország energiatermelését 2021-ben 31%-ban szén, 22%-ban olaj, 19%-ban nukleáris tüzelőanyag

¹⁹ Посольство Чешской Республики в Москве [Cseh Köztársaság Moszkvai Konzulátusa]: [Отношения с Российской Федерацией](#) [Kapcsolatok az Orosz Föderációval]. [online], 2001. 09. 05. Forrás: mzv.cz [2023. 10. 15.].

²⁰ Посольство Российской Федерации в Словацкой Республике [Az Oroszországi Föderáció Szlovákiai Konzulátusa]: [О российско-словацких отношениях](#) [Az orosz–szlovák kapcsolatokról]. [online], 2023. Forrás: slovakia.mid.ru [2023. 10. 15.].

és 15%-ban földgáz adta.²¹ Csehországban a hazai kőolaj- és földgáztermelés a fogyasztásnak csupán néhány százalékát tudta fedezni. A Cseh Köztársaság importfüggősége Oroszországtól a földgáz tekintetében 2021-ben 92,1% volt, a kőolajban pedig a fogyasztás 50%-át tette ki, valamint a nukleáris hasadóanyag is nagyrészt Oroszországból érkezett.²² Csehország saját nyersolajtermelése 2021-ben a teljes olajfogyasztásnak csak mintegy 1,3%-át volt képes fedezni, a cseh szénkitermelés ugyanakkor ki tudta szolgálni a hazai fogyasztási igényeket. A Szlovák Köztársaság energiatermelését szintén a Nemzetközi Energiaügynökség adatai szerint 25%-ban földgáz, 23%-ban nukleáris tüzelőanyag, 22%-ban olaj és 16%-ban szén biztosította.²³ Szlovákia az ukrajnai háború előtt teljes mértékben az orosz energiainporttól függött. Szlovákia szinte 100%-ban Oroszországra támaszkodott mind a földgáz-, kőolaj- és nukleáris üzemanyagimportban. Az ország emellett orosz szenet is bőségesen importált, ami a szilárd tüzelőanyagok importjának mintegy egyharmadát tette ki.²⁴ Az energiakitettség tehát Csehország és Szlovákia esetében is jelentős volt, amely problémát az ukrajnai háború kitörése után akut módon kellett orvosolni.

1. ábra: Az oroszországi import és export cseh és szlovák alakulása a bársonyos forradalomtól 2022-ig

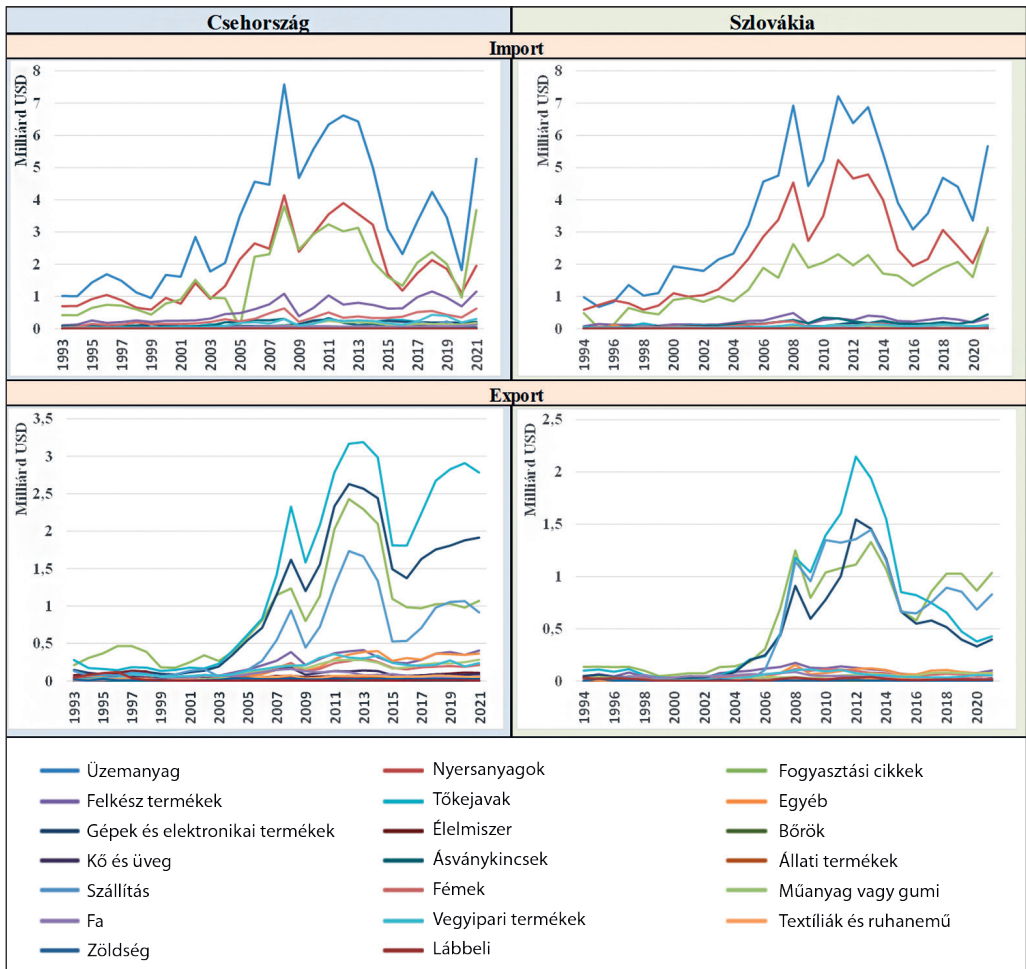
Forrás: <https://tradingeconomics.com> [online], [2023. 10. 15.] alapján saját adatfeldolgozás

²¹ International Energy Agency: *Country Profile: Czechia*. [online], 2024. Forrás: [iea.org](https://www.iea.org) [2024. 07. 15.].

²² Knápek, Jaroslav: *Energy Without Russia. The Consequences of the Ukraine War and the EU Sanctions on the Energy Sector in Europe, Country Report Czech Republic*. [online], 2023. Forrás: library.fes.de [2023. 10. 15.].

²³ International Energy Agency: *Country Profile: Slovakia*. [online], 2024. Forrás: [iea.org](https://www.iea.org) [2024. 07. 15.].

²⁴ Oravcová, Veronika: *Energy Without Russia. The Consequences of the Ukraine war and the EU Sanctions on the Energy Sector in Europe, Country report Slovakia*. [online], 2023. Forrás: library.fes.de [2023. 10. 15.].

2. ábra: Az oroszországi cseh és szlovák export és import alakulása a bársonyos forradalomtól 2022-ig

Forrás: WITS, saját szerkesztés

Csehország viszonya Oroszországgal a háború előtt

A politika területén a kapcsolatok némiképp bonyolultabbak. A Cseh Köztársaság Oroszországgal való viszonyát a bársonyos forradalom után három fő „geopolitikai melodráma” befolyásolta. Az első Csehország Európába való „visszatérése” volt az autoriter diktatúra korszaka után, a második a katonai jellegű fenyegetésekre adható válaszok, a harmadik pedig az új orosz hibrid hadviselés kérdése.²⁵ Jelen írásban külön kiemelendő a második kérdéskör, amelynek egyik fókuszpontja Oroszország jelentős

²⁵ Ditrych, Ondrej: *The Sorry State of Czech-Russian Relations*. [online], 2021. 10. 5. Forrás: warontherocks.com [2023. 10. 23.].

ellenállása volt a Brdy katonai körzetébe (állítólag az iráni rakétafenyegetés ellen) telepítendő amerikai radarokkal szemben. Kétségtelen, hogy Moszkva megpróbálta felszítani a közvéleményt a projekt ellen, mivel attól tartott, hogy az amerikai radar stratégiai instabilitást okozna, és aláásná saját nukleáris elrettentő erejét. A közvélemény manipulálása során Oroszország olyan taktikákat vetett be, amelyek az elkövetkező években a politikai hadviselés alapelemévé váltak számára. Például olyan helyi megbízottakat vont be, akik látszólag Moszkva álláspontjától független okokból tiltakoztak a projekt ellen. A tervezett radar telepítése esetében Moszkva nem saját maga alakította a vitaérveket, hanem amplifikálta a Csehországban már meglévő társadalmi súrlódást, és elmélyítette az alapvetően belpolitikai jellegű megosztottságot. Ebben az esetben egyfelől a biztonsági kihívásokban mindent Washingtonra építő atlantisták, másfelől pedig a kontinentális biztonsági megoldások hívei vagy az izolacionisták közötti összecsapásról beszélhetünk. Az atlantisták ezen köre a 2000-es évektől volt meghatározó a cseh politikai életben. Szociológiai szempontból az atlantisták csoportja főként korábbi disszidensekből, valamint stratégiai ügyekre szakosodott politikusokból állt. Az atlantisták az 1990-es években az amerikai világnézet hatása alatt szocializálódtak, és erős kapcsolatokat ápolnak az amerikai epiztemikus és politikai közösségekkel. Vezető alakjuk Alekszandr Vondra volt, aki 2007 és 2009 között európai ügyekért felelős miniszterként tevékenykedett, 2010 és 2012 között pedig védelmi miniszter volt.²⁶ Az atlantisták számára kulcsfontosságú volt a rakétavédelmi telepítések folytatása a Cseh Köztársaságban. Véleményük szerint a radar, bár kis katonai létesítmény, figyelemre méltó – szinte természetfeletti – védelmet jelentett Oroszország területi terjeszkedésével szemben. Amikor az Obama-kormányzat felülvizsgálta a radar csehországi telepítésének tervét, egy új „müncheni árulás” narratívája is megjelent a köztudatban.²⁷ Az igazsághoz azonban hozzátartozik, hogy ugyanez igaz volt a hazai radikális ellennarratívák esetében is, ahol a müncheni egyezményre hivatkoztak annak a vádnak az alátámasztásakor, miszerint az elitek elárulták az országot, hiszen a radar telepítése az Egyesült Államok általi megszállást takarta.

2008-ban, amikor Oroszország lerohanta Georgiát, az atlantista csoport befolyásával úgy terelte Csehországot, hogy az az EU külpolitikai vitáiban közeledjen Lengyelország és a balti államok már akkoriban is erőteljesen oroszellenes álláspontjához, ezáltal eltávolodva klasszikus regionális partnereitől, Szlovákiától és Magyarországtól.²⁸ 2008-ban a cseh kormányelit elítélte Oroszországot mint agresszort, és csatlakozott az Egyesült Királysághoz és más EU-tagországokhoz, amelyek uniós szankciókat követeltek²⁹ Moszkva ellen. Ehhez képest a szomszédos Szlovákia más álláspontot képviselt a konfliktussal kapcsolatban: Pozsony rámutatott Tbiliszi felelősségére az ellenségeskedések kirobbantásában, és csatlakozott a szankciókat ellenző csoporthoz (többek között Németországgal, Franciaországgal, Olaszországgal, Hollandiával és Görögországgal egyetemben). Végül

²⁶ Cadier, David: *The Foreign Policy of the Czech Republic: Domestic Politics Back with a Vengeance*. [online], 2021. 10. 21. Forrás: sciencespo.hal.science [2023. 10. 24.].

²⁷ Šmajlerová, Zuzana: *Fischer: Prezident Obama mě informoval, že USA radar v Česku nepostaví*. [online], 2009. 09. 17. Forrás: domaci.hn.cz [2023. 10. 15.].

²⁸ Cadier 2021.

²⁹ Schwarzenberg, Karel: *Ruská invaze je zlom*. [online], 2008. 08. 17. Forrás: respekt.cz [2023. 10. 24.].

az utóbbi csoport győzött, és 2008-ban nem vezettek be szankciókat. Az atlantisták befolyása azonban a 2000-es évek eleje után fokozatosan csökkent részben a generációváltás miatt, részben pedig mert a 2014-ben hatalomra került új szociáldemokrata kormány háttérbe szorította a csoport néhány kulcsfiguráját.³⁰ 2014-ben, miután Oroszország annektálta a Krímet, és támogatta a kelet-ukrajnai fegyveres csoportokat, az EU fokozatosan gazdasági szankciókat vezetett be Moszkvával szemben. A szankciókról folytatott belső uniós vitákban a Cseh Köztársaság ekkorra már gyakran szerepelt a szankciókat ellenző vagy azok feloldását követelő tagállamok között.³¹ Prága ingadozott a szankciók vonakodó támogatása és hallgatólagos megkérdőjelezése között. A támogatás oka gyakran az EU egységének kifejezésére irányult. Ez a kettősség a legmagasabb állami szintű mély megosztottságból eredt, ahol a három akkori főszereplő eltérő álláspontokat képviselt, noha ugyanannak a politikai pártnak (Cseh Szociáldemokrata Párt) voltak a tagjai. Az akkori miniszterelnök, Bohuslav Sobotka (miniszterelnök 2014-től 2017-ig) visszafogottan viszonyult a szankciókhoz, hivatalosan nem követelte azok eltörlését, de rámutatott a cseh vállalkozásokra gyakorolt negatív hatásukra, és konkrét mentességeket kért. Lubomír Zaorálek külügyminiszter és csapata volt a legkritikusabb Oroszországgal szemben, és az uniós összhang nevében szankciókat szorgalmazott. Miloš Zeman elnök pedig a szankciók feloldására szólított fel, az ukrajnai konfliktust polgárháborúnak állítva be, amelyben Oroszország nem vett részt.³² A kormánykörön kívül az akkori ellenzék (Polgári Demokrata Párt) és a média nagy része szigorúbb szankciókat és katonai együttműködést sürgetett Ukrajnával, míg a cseh polgárok az ukrán válságot az európai biztonságot fenyegető veszélynek tekintették, de a szankciók kérdésében megosztottak voltak.³³

Külön szót érdemel a cseh–orosz kapcsolatokban a már előbb említett Miloš Zeman. Miloš Zeman, aki 2013–2023 között volt a Cseh Köztársaság elnöke, sokáig „az Európai Unió egyik leginkább oroszpárti vezetőjeként” jellemezték,³⁴ és néhány közeli munkatársa állítólag az orosz hírszerzés ügynöke.³⁵ Miloš Zeman többek között olyan kijelentéseket is tett, miszerint maga a NATO létjogosultsága kérdőjeleződött meg a szövetségesek afganisztáni missziójának kudarcával.³⁶ A mindenkori cseh kormány ugyanakkor saját tapasztalatai alapján stabilan az EU és a NATO mellett foglalt állást Miloš Zeman kijelentései ellenére is. A kortárs politikai szcénában jelentős oroszbarát erőnek mondható Tomio Okamura Szabadság és Közvetlen Demokrácia (SPD) pártja. Az SPD Oroszország-szemlélete antiliberalis, EU-ellenes, Amerika-ellenes és idegengyűlölő narratívákat integrált, Putyint és rezsimjét a „tradicionális” értékek és a kereszténység védelmezőjeként

³⁰ Cadier 2021.

³¹ Youngs, Richard (2017): *Europe's Eastern Crisis: The Geopolitics of Asymmetry*. Cambridge: Cambridge University Press, 72.

³² Safarikova, Katerina: *Putin's Ally in Prague Castle*. [online], 2015. 02. 16. Forrás: euobserver.com [2023. 10. 24.].

³³ Public Opinion Research Centre: *Postoj české veřejnosti k dění na Ukrajině – březem*. [online], 2014. 03. 21. Forrás: cvvm.soc.cas.cz [2023. 10. 24.].

³⁴ Wesolowsky, Tony: *Czech PM's Remarks On 2014 Blasts Trigger Outrage, Underscore Split Over Russia Ties*. [online], 2021. 04. 20. Forrás: rferl.org [2023. 10. 15.].

³⁵ Janda, Jakub: *How Czech President Miloš Zeman Became Putin's Man*. [online], 2018. 01. 26. Forrás: observer.com [2023.10.23.].

³⁶ Muller, Robert: *Czech President: NATO's Failure in Afghanistan Puts its Legitimacy in Question*. [online], 2021. 08. 17. Forrás: reuters.com [2023. 10. 23.].

ábrázolva. Okamura a közösségi médiában közzétett bejegyzéseiben támogatta Putyin retorikáját olyan kérdésekben, mint a migráció, az azonos neműek házassága, valamint a Nyugat és az Egyesült Államok szerepe a nemzetközi rendszerben. A párt osztotta a Krím annektálásáról és a donyecki és luhanszki konfliktusról szóló orosz narratívát is, amely szerint a megszállás a 2014-es ukrajnai forradalomra adott logikus és egyenesen szükséges orosz válaszreakció. A párt képviselői legitimnek ismerték el a krími népszavazást, azt az ukrán állampolgárok döntésének minősítették, sőt, Csehszlovákia 1918-as megalakulásához hasonlították.³⁷

Végül a harmadik fő tényező, amely az Oroszországgal kapcsolatos cseh külpolitikai vitákat alakította, a hibrid háborúra vonatkozik. A Kreml befolyásolási és felforgató kampányokra épülő politikai hadviselése bár valós, de a cseh esetben a „hibrid háború” egy olyan forogatókönyv is, amely az orosz veszélyt némiképp felnagyítja, sok esetben aránytalanul. Az orosz fenyegetés demagóg értékelése a politikai retorikában és Moszkva valós beavatkozásának politikai túltematizálása hozzájárult egyfajta paranoia kialakulásához a Cseh Köztársaságban, amely a Kreml szándékaival és befolyásával kapcsolatos meglévő aggodalmakra épül. Ilyen, a cseh közvéleményt nyugtalanító eset volt az egykori orosz kettős ügynök, Szergej Szkripal és lánya, Julija 2018-as megmérgezése a novicsok idegméreggel az angliai Salisbury városában, amely után Csehország három orosz diplomatát utasított ki,³⁸ valamint a 2019-es cseh Külügyminisztérium elleni kibertámadás is.³⁹ Egy másik neves eset az volt, amikor 2020-ban egy prágai helyi önkormányzat úgy döntött, hogy eltávolítja a Prága felszabadítását vezénylő Ivan Konyev marsall szobrát, aki később a magyar ’56-os forradalom vérbe fojtását vezényelte, a prágai tavasz leverését pedig előkészítette. Orosz dezinformációs ügynökök itt is helyi megbízottakat alkalmaztak, hogy vitát gerjesszenek az esemény körül.⁴⁰

Az utolsó szög a modern kori cseh–orosz kapcsolatok koporsójában pedig egyértelműen a 2014 októberében és decemberében Vrbětice faluban történt kettő lőszerraktár-robbanás, amely mintegy ötvenmillió dolláros kárt okozott, és két cseh állampolgár haláláért felelős. Bár a robbanás 2014-ben történt, 2021-ben felfedezett új részletek adtak a témának aktualitást. A cseh rendőrség felfedezte, hogy a salisburyi incidens két fő gyanúsítottja – Alekszandr Miskin és Anatolij Csepiga – a Cseh Köztársaságban tevékenykedett, és hamis személyazonossággal ellátogatott a vrběticei lőszerraktárba néhány nappal az első robbanás előtt.⁴¹ A Bellingcat oknyomozó weboldal arra a következtetésre jutott, hogy a hírhedt GRU 29155-ös egységének legalább hat ügynöke közvetlenül részt vett az akcióban, és maga a parancsnok, Andrej Averjanov tábornok felügyelte

³⁷ Havlík, Vlastimil – Kluknavská, Alena: *Our People First (Again)! The Impact of The Russia-Ukraine War on The Populist Radical Right in the Czech Republic*. [online], 2023. 03. 05. Forrás: populismstudies.org [2023. 11. 05.].

³⁸ Borger, Julian – Wintour, Patrick – Stewart, Heather: *Western Allies Expel Scores of Russian Diplomats Over Skripal Attack*. [online], 2018. 03. 27. Forrás: theguardian.com [2023. 10. 15.].

³⁹ Muller, Robert: *Foreign Power Was Behind Cyber Attack on Czech Ministry: Senate*. [online], 2019. 08. 13. Forrás: reuters.com [2023. 10. 23.].

⁴⁰ Ditrych 2021.

⁴¹ Tüma, Petr: *Czechmate? What's Behind the Downward Spiral in Czech-Russian Relations*. [online], 2021. 05. 14. Forrás: atlanticcouncil.org [2023. 10. 23.].

őket a helyszínen.⁴² A raktárban lévő fegyvereket a cseh Imex Group cég tárolta Emilian Gebrev bolgár fegyverkereskedő számára, aki már túlélte két mérgezési kísérletet, amelyet a bolgár nyomozók a GRU 29155-ös egységéhez kötöttek. Ha Gebrev azt tervezte volna, hogy katonai szállítmányokat küld Ukrajnának az Oroszország elleni háborúban, ahogyan azt a múltban el is ismerte, hogy tette, akkor Moszkvának érdekében állhatott megghiúsítani a szállítmányokat. A robbantásokban való orosz részvétel felfedésére válaszul Prága kiutasította az orosz nagykövetség tizennyolc alkalmazottját, akikről cseh tisztviselők megállapították, hogy a GRU-nak vagy a külföldi hírszerző szolgálatnak dolgoznak. Moszkva válaszlépése aránytalan és eszkalálódó természetű volt; lényegében megbénította a cseh diplomáciai képviselőket azzal, hogy elrendelte húsz követségi alkalmazott, köztük a misszióvezető-helyettes távozását, így a követségnek mindössze hét diplomatája és huszonöt adminisztratív alkalmazottja maradt. Erre válaszul Prága végül úgy döntött, hogy az orosz diplomáciai jelenlétet szigorúan a moszkvai cseh tisztviselők számával egyenértékűre korlátozza. Ezenfelül a Roszatom orosz állami vállalatot kizárták a dukovanyi atomerőmű két további reaktorának megépítésére tervezett, több milliárd dolláros pályázatból.

Összesítvé tehát az mondható el, hogy bár Csehország a báronyos forradalmat követően próbálta megtalálni a „saját hangját” a Moszkvával való kapcsolataiban, azok sosem voltak felhőtlenek. Bár a kezdeti erősebb atlantista vonal nem garantálta volna a kapcsolatok szükségszerű bukását, de Moszkva birodalmi kommunikációjának és bánásmódjának következtében végül mégis összeomlottak, és visszaállításuk a következő években egyáltalán nem valószínű.

Szlovákia kapcsolatai Oroszországgal a háború előtt

Szlovákia más utat járt be. Szlovákia és Oroszország 1993–2006 közötti kapcsolatai két fő szakaszból álltak. Az első időszakot a szlovák fél részéről eltúlzott remények jellemezték. Az 1992 utáni, Vladimír Mečiar vezette három szlovák kormány olyan geopolitikai és geoökonómiai vízióval állt elő, amely Szlovákiát egy Oroszország és a Nyugat közötti hídként képzelte volna el. Ugyanakkor Vladimír Mečiar azt is hangsúlyozta, hogy Szlovákia integrációja az EU-ba és a NATO-ba kulcsfontosságú külpolitikai prioritás. Egy akkoriban hírhedtté vált megjegyzés pedig így fogalmazott a kort fémjelző ambivalens percepcióról: „Ha nem akarnak minket nyugaton, akkor kelet felé fordulunk.” Ez az elképzelés abban gyökerezett, hogy Oroszország kiváltságos kereskedelmi kapcsolatokat biztosíthat majd Szlovákiának a posztkommunista közép-európai régióban. De a szlovák kormánynak nem sikerült az orosz piacot elérhetőbbé tennie a szlovák exportőrök számára. Az Oroszországgal fennálló kereskedelmi egyensúlyhiány 1996-ban – a kétoldalú kereskedelmi szerkezetben a földgáz- és kőolajimport dominanciája miatt – 1993 óta először vált olyan aggasztóvá, hogy veszélyeztette Szlovákia makrogazdasági stabilitását. Világossá vált, hogy a nagy szlovák geopolitikai vízió csupán vágyálom, grandiózus

⁴² Bellingcat: *Senior GRU Leader Directly Involved With Czech Arms Depot Explosion*. [online], 2021. 04. 20. Forrás: [bellingcat.com](https://www.bellingcat.com) [2023. 10. 23.].

fantazmagória volt. Ennek ellenére a Mečiar-kormány politikai okokból továbbra is „különleges kapcsolatokat” épített ki Oroszországgal. 1994-ben és 1995-ben az Európai Bizottság és az USA kormánya több demarsot is kiadott, amelyben bírálták a Mečiar-kormány antidemokratikus kormányzási stílusát, hozzátéve, hogy az kizárhatja Szlovákiát a NATO- és EU-tagságból. Az Egyesült Államokkal és az EU országaival ellentétben Oroszország politikailag támogatta a Mečiar-kormányt a Nyugattal folytatott „demokráciadiskurzusban”. Ki kell emelni, hogy bár Vladimír Mečiar maga és pártja, a HZDS kormányzásuk második felében elsősorban politikai indíttatásból közeledtek Oroszország felé, 1994–1998 közötti koalíciós partnerei, az SNS (Szlovák Nemzeti Párt) és a ZRS (Szlovákiai Munkavállalók Szövetsége) inkább ideológiai alapon tették ezt. Mindeközben a Szlovákia és Ukrajna közötti kétoldalú kapcsolatok jellegét az Oroszországhoz fűződő viszonyok határozták meg. A Mečiar-kormány ezt az országot elsősorban tranzitországként, az „orosz piac kapujának” tekintette.⁴³

A Mečiar-koalíció végül elvesztette az 1998. szeptemberi parlamenti választásokat, és a Mikuláš Dzurinda miniszterelnök által vezetett új szlovák kormány új korszakot kezdett Szlovákia és Oroszország kapcsolatában, amelynek célja volt, hogy megszabaduljon az előző évek terhes örökségétől, és összhangba hozza Szlovákia NATO- és EU-csatlakozási folyamatával, valamint a visegrádi négyek együttműködési hálózatával.⁴⁴ A kormányzó centrista koalíció számára az Oroszországgal való kapcsolatok egyáltalán nem jelentettek prioritást. Az új kormány célja az volt, hogy kiegyensúlyozott, kölcsönösen előnyös kapcsolatokat építsen ki Oroszországgal,⁴⁵ amely továbbra is a stratégiai energiaforrások de facto monopolszállítójának számított. Miután azonban a szlovák kormány elfogadta új külpolitikai irányvonalát, a kétoldalú kapcsolatok intenzitása csökkent. A kétoldalú gazdasági és katonai-technikai együttműködés 1998 után is folytatódott, és 2001-ben az orosz olajipari óriásvállalat, a YUKOS megvásárolta a szlovák olajvezetékeket irányító Transpetrol vállalat részvényeinek 49%-át. Paradox módon az első nagy orosz befektetés a szlovák gazdaságba nem a Mečiar-kormány alatt történt, amely szoros politikai kapcsolatokat tartott fenn Oroszországgal, hanem Mikuláš Dzurinda liberális, nyugatbarát kormánya alatt.⁴⁶ Mikuláš Dzurinda kormánya támogatta a NATO keleti irányú bővítését, Ukrajnát is ideértve, valamint a közép-kelet-európai térség demokratizálását.⁴⁷

2006 jelentett újabb fordulóponthoz a szlovák–orosz kapcsolatokban. A 2006-os parlamenti választások után a Robert Fico vezette Smer-SD, SNS és HZDS koalíciós kormány meghirdette az Oroszországgal való kapcsolatok aktivizálását.⁴⁸ Az új szlovák kormány kritikusan viszonyult az amerikai rakétapajzs lengyelországi és csehországi

⁴³ Marušiák, Juraj: *Slovakia's Eastern Policy – from the Trojan Horse of Russia to “Eastern Multivectoralism”*. [online], 2013. 01. Forrás: researchgate.net [2023. 10. 28.].

⁴⁴ Duleba, Alexander: *Slovakia's Relations with Russia*. [online], 2005. Forrás: bazhum.muzhp.pl [2023. 10. 24.].

⁴⁵ A Szlovák Köztársaság kormányának hivatala: *Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky*. [online], 1998. 10. 30. Forrás: vlada.gov.sk. [2023. 10. 28.].

⁴⁶ Marušiák 2013.

⁴⁷ Marušiák, Juraj: *Россия в Словацкой политике* [Oroszország a szlovák politikában]. [online], 2010. 12. 03. Forrás: academia.edu [2023. 10. 28.].

⁴⁸ A Szlovák Köztársaság kormányának hivatala: *Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky*. [online], 2006. 08. Forrás: vlada.gov.sk. [2023. 10. 28.].

bázisainak telepítéséhez, és 2007. májusi moszkvai látogatása során Fico hangsúlyozta fenntartásait az elképzeléssel kapcsolatban. NATO-tagként ugyanakkor Szlovákia mégis elfogadta az ABM-pajzsnak a NATO védelmi rendszerébe való beépítését.⁴⁹ A 2008. augusztusi orosz–georgiai háborút követően Fico mint miniszterelnök és Ivan Gašparovič köztársasági elnök egyoldalúan Georgiát vádolta a konfliktusért való felelősséggel – noha Szlovákia más EU-tagállamokkal együtt kritikusan nyilatkozott az abháziai és dél-osztétiai szeparatista régiók függetlenségének orosz elismeréséről is.⁵⁰ Ezenfelül Szlovákia a többi V4-es országgal egyetemben biztosította Lengyelországot támogatásáról akkor, amikor Oroszország egyoldalúan szankciókat vezetett be lengyel mezőgazdasági termékekkel szemben.⁵¹ Szlovákia továbbá részt vett az úgynevezett korfui folyamatban – amely egy, a 2009–2010-es évekbeli intenzív, az EBESZ valamennyi részt vevő államát érintő párbeszéd-folyamat volt –, azonban nem támogatta az akkori orosz elnök, Dmitrij Medvegyev kezdeményezését az európai biztonság új architektúrájának új alapokra helyezéséről.⁵² Fico „Ukrajnát vádolta meg a Szlovák Köztársaságba irányuló szállítások megszakításáért való felelősséggel” az Oroszország és Ukrajna közötti gázkonfliktus után 2009 januárjában. Ez a válság arra ösztönözte Szlovákiát és más V4-országokat, hogy közös projekteket dolgozzanak ki a Közép-Európába irányuló alternatív gázszállítási útvonalakra. Összességében tehát Szlovákia, és azon belül is Fico, viszonyrendszerében az Oroszországgal kapcsolatos pozitív politikai nyilatkozatok távolról sem jártak mindig együtt pozitív reálpolitikai cselekedetekkel is.⁵³

Ki kell még emelni Medvegyev 2010. áprilisi pozsonyi látogatását. A két ország elnöke közös nyilatkozatot tett, amelyben Szlovákia elismerte „a Szovjetunió nemzeteinek [...] döntő hozzájárulását Európa fasizmus alóli felszabadításához”. A két elnök elítélt minden olyan kísérletet, amely „a náci és kollaboránsaik bűnük alóli felmentésére irányul”.⁵⁴ Ezt a közös nyilatkozatot a szlovák diplomácia sikereként mutatták be, és annak jeleként, hogy Oroszország támogatja Szlovákiát az úgynevezett Beneš-dekrétumok fenntartásának ügyében. A jobbközép ellenzék azonban kifogásolta, hogy a nyilatkozat nem érintette a kétoldalú kapcsolatok történetében Csehszlovákia ’68-as szovjet megszállását.⁵⁵ Szlovákiában a kommunista múlt örökségét a hatóságok ritkán emlegetik fel.⁵⁶ A 2010-es választásokat követően, amikor Ficónak nem sikerült elég koalíciós partnert találnia a kormányalakításhoz, Iveta Radičová lett a miniszterelnök 2012-ig, aki bizonyos ügyekben kritikussabb hangot ütött meg az oroszokkal szemben. Például arra kérte Oroszországot,

⁴⁹ Marušiák 2010.

⁵⁰ Marušiák 2010.

⁵¹ Visegrad Group: *Statement of the 5th Meeting of the European Union Affairs Committees of the National Parliaments of the Visegrad Group Countries*. [online], 2007. 01. 15–16. Forrás: visegradgroup.eu [2023. 10. 31.].

⁵² Peško, Marcel: *The Corfu Process – An Opportunity to Establish a New Security Arrangement in Europe or Just Another Stalemate?* [online], 2009. Forrás: ceool.com [2023. 10. 31.].

⁵³ Marušiák 2013.

⁵⁴ Kreml: *Совместное заявление Президента России Дмитрия Медведева и Президента Словакии Ивана Гашипаровича* [Dmitrij Medvegyev orosz elnök és Ivan Gašparovič szlovák elnök közös nyilatkozata]. [online], 2010. 04. 07. Forrás: kremlin.ru [2023. 10. 31.].

⁵⁵ Kováčová, Martina – Kern, Miroslav: *Zmienka o okupácii stranám chýbala, prezidentovi a Smeru nie*. [online], 2010. 04. 08. Forrás: domov.sme.sk [2023. 10. 31.].

⁵⁶ Marušiák 2013.

hogy adja vissza az 1968-as úgynevezett „behívólevél” eredeti példányát, amelyre hivatkozva a Varsói Szerződés tagállamainak hadseregei megszállták Csehszlovákiát és elfojtották a kommunista rendszer liberalizálására tett csehszlovák kísérletet.⁵⁷

2012-ben ismét Fico lett a miniszterelnök, miután a Radičová-kormány megbukott egy bizalmi szavazással összekötött parlamenti voksoláson. Szlovákiának sikerült visszazereznie a Transpetrol vállalat irányítását, miután korábbi tulajdonosa, a bebörtönzött Mihail Hodorkovszkij tulajdonában lévő YUKOS vállalat csődbe ment és felszámolták.⁵⁸ Az ezt követő időszakban Szlovákia abban volt érdekelt, hogy szoros kapcsolatokat tartson fenn Oroszországgal, és elkerülje a nyílt konfrontációt. Ezért nem vett részt az emberi jogok és a demokrácia oroszországi helyzetét bíráló kampányokban. A Szlovák Köztársaság azonban nem is ásta alá az EU Oroszországgal szembeni közös politikáját – annak ellenére sem, hogy Szlovákiát Oroszország fontos közép-európai szövetségésének tekintik. Végül az orosz elit véleménye is megváltozott Ficóról. Bár még mindig Oroszország régi barátjának tekintik, megértették, hogy az európai integráció iránti elkötelezettsége Szlovákia külpolitikájának egyik legfontosabb prioritása.⁵⁹ 2014-ben a Krím félsziget anektálása sokként érte Szlovákiát, azonban Szlovákia és Fico kormánya diplomáciai szinten ekkor is végül Ukrajna mellett foglalt állást.⁶⁰

Az ezt követő évektől 2022-ig összességében ismét egy eleinte javuló, majd stagnáló tendencia volt megfigyelhető a szlovák–orosz kapcsolatokban. A kapcsolatok természetét továbbra is az energiahordozók körüli kérdések határozzák meg. Peter Pellegrini (Szlovákia miniszterelnöke 2018–2020 között, Fico utódja azután, hogy ő 2018-ban a tömeg nyomására lemondott, 2024. június 15-étől pedig Szlovákia köztársasági elnöke) moszkvai látogatása két szerződés megkötéséhez vezetett ezen a területen. Az első a szlovák gazdasági minisztérium és az orosz Roszatom vállalat között, a második pedig a Roszatomhoz tartozó TVEL és a Slovenské Elektrárne szlovák áramszolgáltató vállalat között kötöttet. A szerződések a 2022–2025-ös évekre folytatják a bohunicei és mochovcei atomerőművek nukleáris fűtőanyag-szállításait, és 2030-ig meghosszabbíthatók igény szerint.⁶¹ A Pellegrini-kormány egyrészt továbbra is azt hangsúlyozta, hogy erősíteni kell Szlovákia partneri viszonyait mind az EU-n belül, mind a transzatlanti kapcsolatokban (ez utóbbinak adott hangot Peter Pellegrini májusi látogatása során a Fehér Házban), másrészt pedig az Oroszországgal való kapcsolatok kiegyensúlyozására is törekedett. Például ki akarta bővíteni kommunikációs csatornáit Oroszországgal. 2019 júliusában az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésében (PACE) a szlovák küldöttek többsége támogatta, hogy Oroszország szavazati jogát visszaállítsák a testületben. Miroslav Lajčák külügyminiszter szerint ez a változtatás megkönnyítette volna a párbeszédet Oroszországgal, annak ellenére is, hogy az nem változtatott az Ukrajnával kapcsolatos politikáján. A szlovák kormány is

⁵⁷ Benedikovičová, Mária – Miháliková, Mária: *Radičová chce od Putina pozývaci list z roku 1968*. [online], 2011. 05. 13. Forrás: domov.sme.sk [2023. 10. 31.].

⁵⁸ Marušiak 2013.

⁵⁹ Marušiak 2013.

⁶⁰ Visegrad Group: *The Joint Statement of the Visegrad Group Foreign Ministers on Ukraine*. [online], 2014. Forrás: visegradgroup.eu [2023. 10. 31.].

⁶¹ Ogrodnik, Łukasz: *Slovakia's Pursuit of Better Relations with Russia*. [online], 2019. 09. 18. Forrás: pism.pl [2023. 11. 04.].

hangsúlyozta, hogy Moszkvát be kell vonni a globális problémák megoldásába. Erre bizonyíték a 2019 júliusában a Magas-Tátrában [Vysoké Tatry] Szergej Lavrov orosz külügyminiszterrel folytatott megbeszélés az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezeten (EBESZ) belüli együttműködési kérdéseiről. A kapcsolatok látszólagos javulása ellenére 2018-ban Szlovákia mégis kiutasított egy orosz diplomatát kémkedés vádjával.⁶²

A 2020-as parlamenti választásokon az OLaNO (Átlagos Emberek és Független Személyiségek) párt győzött, amelyet Igor Matovič vezetett, és ő lett a miniszterelnök. A párt koalíciós kormányt alakított más jobbközép pártokkal, köztük az SaS (Szabadság és Szolidaritás), Za Ľudí (Az emberekért) és Sme Rodina (Család vagyunk) pártokkal. Az OLaNO párt programja az átláthatóságot, a korrupcióellenességet és az európai integrációt hangsúlyozza. A párt a NATO-hoz és az EU-hoz fűződő szoros kapcsolatokat Szlovákia biztonsága, demokráciája és gazdasági fejlődése szempontjából alapvető fontosságúnak tartja. A párt a szlovák politikai rendszerben tapasztalható korrupcióra és nem hatékony ügymenetre adott válaszként jött létre, szorgalmazva a reformokat és az európai normákhoz és gyakorlatokhoz való szorosabb igazodást. Politikájuk tükrözi a nyugati demokratikus értékek és intézmények iránti egyértelmű elkötelezettséget. Mint ilyen, a párt határozottan támogatja Szlovákia NATO- és EU-tagságát, mivel ezeket a szövetségeket a nemzetbiztonság és a politikai stabilitás szempontjából kulcsfontosságúnak tartja. Az OLaNO olyan politikát támogat, amely Szlovákiát a szélesebb körű nyugati szövetséghez igazítja, beleértve az Oroszország elleni szankciók támogatását és a NATO kezdeményezéseiben való részvételt. 2021-ben a Covid-19 kezelése és a koalícion belüli nézeteltérések miatt kialakult politikai válság okán Igor Matovič lemondott, és a miniszterelnöki tisztséget a szintén OLaNO-s Eduard Heger vette át. A töréspont a koalícióban az orosz Szeptnyik V vakcina nem jóváhagyott beszerzése volt. Igor Matovič miniszterelnök egyoldalúan, koalíciós partnerei konszenzusa nélkül döntött az oltások beszerzéséről. Ez a lépés azért volt ellentmondásos, mert az Európai Gyógyszerügynökség (EMA) akkoriban még nem hagyta jóvá az oltóanyagot, ami félelmeket keltett annak biztonságosságával és hatékonyságával kapcsolatban. A döntést emellett a kollektív döntéshozatali folyamat aláásásának tekintették, és szakadást okozott a koalícion belül.⁶³

Szólni kell még a szlovák–orosz kapcsolatok egyik sarokpontjáról: az F-16-os vadászgépek körüli politikai vitáról. Az ügy három évig képezte viták tárgyát. Az egész 2018 decemberében kezdődött, amikor Szlovákia 14 amerikai F-16-os vadászgépet vásárolt. Ahhoz, hogy Szlovákia képes legyen üzemeltetni a leszállított gépeket, szükség volt egy együttműködési rendszer kialakítására az amerikai szerviz- és karbantartási szakemberekkel, akik Szlovákia területén állomásozhatnak azokon a helyeken, ahol a gépeket bevetették. Ez képezte a Szlovák Köztársaság és az Egyesült Államok közötti kétoldalú védelmi megállapodás központi részét. Bár ekkorra már 23 NATO-tagállam rendelkezett ilyen kétoldalú védelmi megállapodással a katonai és műszaki együttműködésről, Szlovákia eddig még egy ilyen sem írt alá. Ennek következtében Szlovákia továbbra is az orosz MiG-29-es vadászgépekre támaszkodott az égbolt védelmében; természetesen

⁶² Ogradnik 2019.

⁶³ Lopatka, Jan: *Slovakia Sells most Sputnik V Vaccine Doses Back to Russia*. [online], 2021. 07. 02. Forrás: reuters.com. [2024. 07. 15.].

ezek karbantartását egészen a közelmúltig a szlovák katonai repülőtereken állomásozó orosz katonai szakemberekre bízták. Az oroszbarát Szlovák Nemzeti Pártnak (SNS) azonban, amely akkoriban politikailag a Védelmi Minisztériumot irányította, sikerült megakadályoznia a megállapodás elfogadását. Bár a végleges tervezet már benyújtották a kabinetnek jóváhagyásra, az SNS kérésére lekerült az ülés programjáról.

A 2020-as választás utáni szlovák kormányoknak a Covid-járvány közepette, valamint belpolitikai kríziseikkel küzdve igencsak megoszlott a figyelme, azonban a nyugatbarát jobbközép koalíció ismét napirendre helyezte a megállapodás elfogadását. A csehekkel szolidaritást vállalva kiutasítottak további három orosz diplomatát a csehországi kémbostrány kirobbanása után.⁶⁴ Az ország oroszbarát politikusai mindent megtettek annak érdekében, hogy ismét megghiúsítsák az USA-val kötendő aláírási és ratifikációs folyamatot. A parlamenti ellenzéki pártok – a Smer-SD, a Hlas-SD és két szélsőjobboldali formáció, az LSNS és a Republika – vezetői gyűléseken mozgósították politikai híveiket, álhíreket terjesztettek a megállapodás tartalmáról és a végrehajtás következményeiről, felkorbácsolták a nyugat- és amerikaellenes érzéseket, árulással vádolták a megállapodás támogatóit, és általában a Nyugat elleni orosz információs háború szerves részeként operáltak. Nagyban hasonlatos volt ez a csehországi brdyi amerikai radarállomás körüli politikai diskurzushoz. Robert Fico, Peter Pellegrini, Marian Kotleba (LSNS) és Milan Uhrík (Republika) azzal érveltek, hogy a szlovák–amerikai védelmi megállapodás Szlovákia számára hátrányos, kizárólag az USA számára előnyös. Azzal vádolták a kormányt, hogy elhanyagolja a nemzeti érdekeket, és aláássa a Szlovák Köztársaság állami szuverenitását. Még azzal is megvádolták az USA-t, hogy Szlovákia megszállására törekszik.⁶⁵ Az oroszbarát erők tevékenységének a diskurzusban három fő csapásvonala volt. Először is, a „békeparti polgári kezdeményezések” hirtelen aktivizálása, természetesen szigorúan csak oroszbarát és nyugatellenes csoportosulásoké. Másodszor, az oroszbarát erők mozgósítása a politikai színtéren. A teljes parlamenti ellenzék, a szélsőjobboldaliaktól kezdve a jelenleg a szocialisták és szociáldemokraták között ülő posztkommunistákig összefogott, hogy megakadályozza a megállapodás ratifikálását. Harmadszor, egy informális vezető kinevezése, aki a „Szlovákia szuverenitásáért” folytatott legújabb küzdelem élére állna. Nem sokkal később Maroš Žilinka főügyész jelentkezett be a posztra, és a kampány végéig folyamatosan feltűnő rugalmasságot tanúsított. 2020. decemberi hivatalba lépése óta Žilinka kétszer járt Oroszországban, ahol Igor Krasznov orosz főügyész által szervezett társadalmi eseményeken vett részt. Végül egy nappal a védelmi együttműködési megállapodásnak a kabinet elé terjesztése előtt Žilinka mint a törvényjavaslatok vitájában való részvételre jogosult személy, hivatali módon egy 35 oldalas „alapvető észrevételt” tett, amelyben ellenezte a megállapodás elfogadását, és annak elutasítását javasolta. Ő lett az első főügyész, aki így tett egy nemzetközi kérdésben a modern Szlovákia 30 éves történetében. Ám törekvése nem járt eredménnyel, mivel a kabinet jóváhagyta a megállapodást. Žilinka már másnap Moszkvába utazott, ezúttal azért, hogy „megünnepelje az orosz

⁶⁴ France24: *Slovakia Expels Three Russian Diplomats in Solidarity with Czech Republic*. [online], 2021. 04. 22. Forrás: france24.com [2023. 11. 04.].

⁶⁵ Mesežnikov, Grigorij: *Russia's War against Ukraine – A View from Slovakia. Slovakia and Russian Aggression against Ukraine: Domestic Political Context*. [online], 2022. Forrás: ivo.sk [2023. 11. 04.].

ügyészség alapításának 300. évfordulóját”.⁶⁶ Az ügy nagy port kavart a nyilvánosságban, és ez volt a legutolsó olyan nagy szlovák–orosz kapcsolatokat érintő belpolitikai krízis, amely még az ukrajnai háború előtt történt.

Összefoglalva tehát: a szlovák–orosz kapcsolatokról a bársonyos forradalom után az mondható el, hogy bár jelentősen jobbak voltak, mint a cseh–orosz kapcsolatok, azokat (a Mečiar-kormányok után) egyfajta óvatos pragmatizmus járta át. Ez a pragmatizmus ugyanakkor nem terjedt ki az energiabiztonság területére, amely a kapcsolatok megromlása után az egyik fő kihívássá válik. Oroszország ezen felül rendszeresen igyekezett beavatkozni a szlovák belpolitikába is, éppúgy, mint a csehbe, és ezzel a törekvéssel a szlovák politikusok többsége tisztában van. Alkalmi jelleggel ezeket a törekvéseket a szlovák politikusok a saját választóik meggyőzésére is felhasználhatják. Ez a tendencia különbözik a cseh megközelítéstől, a cseh fősodor politikusai ugyanis az orosz politikai beavatkozási próbálkozásokra szinte kizárólag kihívásként tekintenek. A cseh fellépés általánosságban véve antagonistikusabb is, mint a szlovák az orosz befolyással szemben.

Politikai válaszok

Végül 2022. február 24-én Oroszország tovább eszkalálta a donbaszi és luhanszki hibrid hadműveleteit, és hadüzenet nélkül nyílt háborút indított Ukrajna ellen. A helyzet ellentmondásosságát az adta, hogy a hétről hétre, esetenként napról napra írt összefoglalók nagy része az orosz blöfföt látta bele az ukrán határon állomásozó orosz kontingensbe, mi több, maga Zelenszkij is úgy nyilatkozott még február 22-én, hogy „szerinte nem fog kitörni nyílt háború Oroszországgal”.⁶⁷ A kezdeti széttartó helyzetértékelések miatt Európát sokként érte a támadás, és ez disszonanciához vezetett a kezdeti reakciókban. Ez a zavar a háború első időszakában az Ukrajnának nyújtott segélyekben is tetten érhető volt. Eleinte mind Csehország, mind Szlovákia többnyire verbális támogatásra korlátozta az ukrán kormány részére adott segítségét, valamint a háború elől menekülőket fogadta be.⁶⁸

Csehország hamar megtalálta a politikai válaszait. Petr Fiala, a korábban „pedánsként” leírt miniszterelnök sisakban és golyóálló mellényben ment Kijevbe. Az orosz megszálló erők ekkor még karnyújtásnyira voltak az ukrán fővárostól.⁶⁹ Röviddel a kijevei látogatás után Vít Rakušan belügyminiszter bejelentette, hogy az Oroszország elleni szankciók kérdésében konfrontatív, szigorú álláspontot fog képviselni a kollégáival való közelgő találkozáson. Közvetlenül az invázió után a cseh parlament egyhangúlag elfogadott egy nyilatkozatot, amelyben elítélték Oroszország „barbár, megbocsáthatatlan és indokolatlan agresszióját”.⁷⁰ Az ország Ukrajna-politikájával kapcsolatos konszenzus azonban gyorsan elpárolgott. Az ellenzék bírálni kezdte a kormányt, amiért nem tesz eleget azért, hogy

⁶⁶ Mesežnikov 2022.

⁶⁷ Mazurenko, Alena: *Зеленский не верит в мощную войну России против Украины* [Zelenszkij nem hisz nyílt orosz háborúban Ukrajna ellen]. [online], 2022. 02. 22. Forrás: pravda.com.ua [2024. 07. 14.].

⁶⁸ Ogrodnik, Łukasz: *Slovakia's Response to the Russian Invasion of Ukraine*. [online], 2022. 03. 09. Forrás: pism.pl [2023. 11. 04.].

⁶⁹ Syrovátka, Jonáš: *Czech Republic: Velvet contradictions*. [online], 2023. 05. 10. Forrás: eurozine.com [2023. 11. 05.].

⁷⁰ Czech Republic (Chamber of Deputies): *Declaration on Ukraine*. [online], 2022. 02. 24. Forrás: nato-pa.int [2023. 11. 05.].

megvédje a polgárokat a konfliktus gazdasági következményeitől, és ehelyett „száműzött ukrán kormányként” viselkedik, legalább is Tomio Okamura szélsőjobboldali politikus nyilatkozata szerint.⁷¹ Nem sokkal az invázió előtt Okamura lekezelően beszélt az Ukrajna elleni orosz támadás kockázatáról. A 2022. február 24. utáni hetekben a párt csak ritkán kommentálta a háborút. A kezdeti sokk elmúlása után az SPD végül megtalálta hangját a háborúval kapcsolatban. Narratíváját három fő elemből építette fel: egy absztrakt háborúellenes retorikából, a háború átfogó társadalmi-gazdasági keretbe foglalásából nacionalista szövegek mentén és a korábbi kommunikációs paneleknek megfelelően elitellenes populista lózungokból. A MEDIAN cseh kutatóintézet által gyűjtött adatok szerint a párt támogatottsága a 2021. novemberi 8,5%-ról 2022 márciusára 10%-ra, 2022 augusztusára pedig 14%-ra nőtt.⁷² Ezt követően a párt támogatottsága 12% körül stabilizálódott. Emellett megfigyelhető a Tomio Okamura iránti közbizalom jelentős növekedése is. A Közvélemény-kutató Központ (Centre for Public Opinion Research, CVVM) 2022 márciusában és májusában végzett felmérése szerint a megkérdezettek 34%-a fejezte ki bizalmát Okamura iránt, ami nagyjából tíz százalékponttal több, mint az orosz inváziót megelőző két évben mért átlag.⁷³ Jelenleg nehéz megjósolni, milyen irányba halad a cseh közvélemény, és mennyire fogja az „Ukrajna-fáradság” oroszbarát irányba tolni, ugyanakkor feltételezhető, hogy a cseh társadalmat mélyebben átjáró politikai törés még a jövőben is éreztetni fogja hatását. Ennek ellenére a cseh parlament által 2023. júniusban elfogadott biztonsági stratégia már Oroszországot teszi meg Csehország fő kihívójának, és a dokumentum szerint Csehország tartós ellenségeskedésre számít Oroszországgal.⁷⁴

A háború kitörésekor Szlovákia 2020-ban megválasztott jobbközép koalíciós kormánya szintúgy széles körű politikai támogatásban részesítette Ukrajnát. A szlovák politikai támogatásnak három fő irányadója volt: Zuzana Čaputová köztársasági elnök, maga a szlovák kormány és a Nemzeti Tanács mint testület. Zuzana Čaputová egyértelmű, elvhű és megingathatatlan álláspontot képviselt az orosz hadsereg ukrajnai inváziójával kapcsolatban, amely keményen bírálta Oroszországot, szolidáris és támogató volt Ukrajnával szemben. Ezt számos nyilvános nyilatkozatában, különböző nemzetközi rendezvényeken, valamint külföldi politikusokkal, köztük Volodimir Zelenszkij ukrán elnökkel folytatott hivatalos és személyes találkozási során is megismételte, legyen szó akár az Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa előtt tartott beszédéről hivatalos kijevi látogatása során, akár Szlovákia más legfőbb alkotmányos tisztségviselőivel és más országok vezetőivel közösen kiadott közleményeiről.⁷⁵ A szlovák elnök arra is rámutatott, hogy az utóbbi időben jelentősen megnőtt Oroszország hibrid tevékenysége Szlovákia területén, elsősorban a dezinformáció és az álhírek terjesztése. Szerinte „ennek egyetlen célja nyilvánvaló: destabilizálni a szlovákiai [politikai] helyzetet, eltávolítani minket szövetségeseinktől és az orosz befolyás

⁷¹ Havlík–Kluknavská 2023.

⁷² iDnes: *Volby by v říjnu vyhrálo ANO, do Sněmovny se podle průzkumu vrací ČSSD*. [online], 2022. 11. 15. Forrás: idnes.cz [2023. 11. 05.].

⁷³ Červenka, Jan: *Důvěra vrcholným politikům – jaro 2022*. [online], 2022. 06. 03. Forrás: cvvm.soc.cas.cz [2023. 11. 05.].

⁷⁴ Ministerstvo Obrany: *Obranná strategie České republiky*. [online], 2023. 10. 04. Forrás: mocr.army.cz [2023. 11. 12.].

⁷⁵ Mesežnikov 2022.

pályájára állítani”.⁷⁶ Február 24-én Čaputová, Eduard Heger miniszterelnök és Boris Kollár, a parlament elnöke közös nyilatkozatot adott ki, amelyben határozottan elítélték az orosz inváziót, és kijelentették, hogy Szlovákia határozottan kiáll az ukrán nép mellett. Rámutattak „Ukrajna elidegeníthetetlen jogára, hogy megvédje magát”, és hangsúlyozták, hogy „Szlovákia a nyugati civilizáció része, az Európai Unió és az Észak-atlanti Szövetség tagállama”. A három legfőbb alkotmányos tisztségviselő kijelentette továbbá: „Szlovákia egzisztenciális érdeke, hogy szilárd része legyen egy olyan paktumnak, amelynek tagjai garantálják egymás biztonságát, még azokkal szemben is, akik nem haboztak megszállni szomszédjukat, és követeléseikkel szuverenitásunk aláásására törekednek”.⁷⁷ Kijevből visszatérve Eduard Heger a következőképpen érvelt az Ukrajnának történő fegyverszállítás elkerülhetlensége mellett: „Ez Szlovákia érdeke is. Ha Ukrajna, ne adj’ isten, nem győzi le az orosz hadsereget, akkor nagyon jól tudjuk, hogy ki lesz a következő. Segítenünk kell Ukrajnának, hogy minél gyorsabban visszaverje az orosz csapatokat, és ennek érdekében minden tőlünk telhetőt megteszünk, ami lehetőségeinkhez mérten lehetséges”. Az Ukrajnával kapcsolatos nyilvános nyilatkozataiban Eduard Heger miniszterelnök arra sürgette a demokratikus országokat, hogy a lehető legkeményebb szankciókat vezessék be Oroszországgal szemben, beleértve az olajembargót is.⁷⁸

A 2023-as választást azóta ismét megnyerő Robert Fico kijelentette, hogy nem fog „még egy töltényt sem” küldeni Ukrajnának, a Moszkva elleni szankciókat „haszontalannak” minősítette, és megígérte, hogy megvetozza az ukrán NATO-csatlakozási kérelmet.⁷⁹ A Smer-SD–Hlas–SNS-koalíció bár retorikájában moszkvabarát, múltbéli kormányzásuk idején, ahogy azt láttuk, a retorikát nem mindig kísérték gyakorlati lépések. Emellett Fico korábbi szlovák kormányai kifejezetten támogatták Ukrajna EU-s integrációját, Szlovákia európai periferizálódását megelőzendő. Ennek ellenére is, 2023-as ismételt megválasztása óta Fico máris bejelentette, hogy választási ígéretének megfelelően beszünteti az Ukrajnának nyújtott szlovák katonai támogatásokat.⁸⁰ Ugyanakkor azt is kijelentette, hogy Szlovákia nem fogja megakadályozni az Ukrajnába irányuló magánkezű vagy kereskedelmi fegyverexportokat.⁸¹ Mindezek fényében Szlovákia jövőbeni Ukrajna-politikája egyelőre ködbe burkolódik.

⁷⁶ Čaputová, Zuzana: *Stanovisko prezidentky k aktuálnej situácii na Ukrajine*. [online], 2022. 02. 22. Forrás: prezident.sk [2023. 11. 05.].

⁷⁷ Čaputová, Zuzana: *Vyhlasenie k ruskej vojenskej invázii voči Ukrajine*. [online], 2022. 02. 24. Forrás: prezident.sk [2023. 11. 05.].

⁷⁸ Katuška, Michal – Hajčáková, Daniela: *Premiér Heger: Nebudem si už dávať servítku pred ústa*. [online], 2022. 04. 11. Forrás: domov.sme.sk [2023. 11. 05.].

⁷⁹ Henley, Jon: *Slovakian Elections Q&A: Country Votes after Four PMs in Five Years*. [online], 2023. 09. 25. Forrás: theguardian.com [2023. 11. 05.].

⁸⁰ Ilyushina, Mary: *Slovakia's New Government Rejects Aid for Ukraine*. [online], 2023. 11. 08. Forrás: washingtonpost.com [2023. 11. 12.].

⁸¹ Hornak, Daniel: *Slovakia Won't Block Private Arms Exports to Ukraine, Fico Says*. [online], 2023. 11. 06. Forrás: bloomberg.com [2023. 11. 12.].

Katonai segély

Katonai segítség szempontjából Szlovákia 2023 októberéig elkötelezett támogatója volt Ukrajnának. Az átadott eszközök listája (a teljesség igénye nélkül az Oryx forrásai alapján) a következőképp alakul: 13 MiG sugárhajtású vadászgép, 1 Mi-2 és 4 Mi-17s helikopter, 1 S-300PMU légharító-üteg, 2 2K12M2 Kub csapatlégvédelmi rakétás jármű, 4 radar, 30 BMP-1 gyalogsági harcjármű, aknamentesítő járművek, 24 Zuzana 2 önjáró löveg, 100 MANPAD, tankelhárító rakéták, kézfegyverek, muníció, levegő-levegő rakéták, téli katonai ruházat, 2 millió liter kerozin és 10 millió liter benzin.⁸² Ezen eszközök közül nem mindegyik volt segély; az említett gyalogsági harcjárműveket például a Ringtausch program keretében küldték el, Jaroslav Nad' szlovák védelmi miniszter pedig arról tájékoztatót, hogy Szlovákia mintegy 900 millió dolláros kártérítést fog kapni a MiG vadászgépek és a Kub csapatlégvédelmi rakétás járművek átadásáért cserébe.

A csehek által átadott eszközök listája (ismét a teljesség igénye nélkül az Oryx forrásai alapján) pedig: 4 MI-24V helikopter, 6 9K35 Strela-10M és 2 2K12M2 Kub csapatlégvédelmi rakétás jármű, 2 radar, 185 tank (67 volt T-72M1 variáns, 117 pedig T-72EA), ismeretlen számú BPzV Svatava harci felderítő járművek, 106 gyalogsági harcjármű (50 BMP-1 és 56 Pbv 501A), 3 Humvee mentőkocsi, D-20-as vontatott tarackok, nagyjából 50 önjáró tarack (2SZ1 Gvozdgyikák, 43 ShKH vz. 77 'DANA'), legalább 22 RM-70 rakétavető és 2 BM-21 Grad, 115 MR-2 légharító-jármű, több mint 160 Strela-2 hordozható légvédelmi rakétarendszer, legalább 128 aknavető, 10 ezer RPG-75, 49 drón, 2 drónok ellen bevethető elektronikai rendszer, hadmérnöki járművek és felszerelések, gépjárművek, kézfegyverek, lőszer és katonai ruházat.⁸³ Ez esetben is hozzá kell ugyanakkor tenni, hogy számos eszköz nem segélyként került ukrán kézbe. A csehek bizonyos eszközöket (például néhány drónt és egy tankot) közösségi gyűjtés eredményeként, más esetben más, modernebb, nyugatról átadott fegyverekért cserébe adták át, megint más esetekben pedig külföldi támogatók vették meg a felszerelést Ukrajna számára.

2023 novemberéig mind Csehország, mind Szlovákia méretükhöz mérten kifejezetten sok támogatást adtak Ukrajna számára. Ugyanakkor mindenképpen meg kell jegyezni, hogy ezek a támogatások saját szövetségi rendszerük kontextusában is értelmezendők; Csehország és Szlovákia is igyekeznek hadseregüket a kor kihívásaihoz igazítani, és ebben a programban a régi, szovjet-orosz géppark kedvező feltételek melletti lecserélése modernebb felszerelésre kritikusan fontos. Ezek a kedvező feltételek soha máskor nem voltak annyira egyöntetűen jelen, mint most. Jelen körülmények között nemcsak a hadseregreform előremozdítása érdekében volt már-már szükségszerű a régi eszközök elajándékozása, hanem kiváló lehetőség is egyben a saját gyártású modern fegyverek éles tereptesztelésére. A begyűjtött hadmérnöki tapasztalat és visszajelzések mellett pedig az Ukrajna ügye iránti elköteleződés is fontos tárgyalási alappá válhat a régió külpolitikai mátrixának jövőbeni alakulásában.

⁸² Oryx: *Slovak Showdown: Slovak Arms Deliveries To Ukraine*. [online], 2023. 05. 01. Forrás: oryxspioenkop.com [2023. 11. 11.].

⁸³ Oryx: *Bohemian Brotherhood: List Of Czech Military Supplies To Ukraine*. [online], 2023. 07. 11. Forrás: oryxspioenkop.com [2023. 11. 12.].

Gazdasági kérdések

A gázszállítások tekintetében a Cseh Köztársaságnak sikerült drámaian csökkentenie az orosz gáztól való függőségét: az Ukrajna lerohanása előtti 97%-ról 2023 nyárra mindössze 4%-ra. Az ország 2023 első negyedévében nem importált gázt Oroszországból, és a német csővezetékeken keresztül szállított norvég gázra, valamint a belgiumi és hollandiai kikötőkön keresztül szállított cseppfolyósított földgázra támaszkodott. A szomszédos Szlovákia 2022 végén még mindig Oroszországból szerezte be gázszállításainak mintegy 60%-át, annak ellenére, hogy diverzifikációs tárgyalásokat kezdett Litvániával, valamint olasz és német vállalatokkal, és szándéknyilatkozatot írt alá Lengyelországgal az új rendszerösszekötőn keresztül történő további gázszállításról.⁸⁴ Ezenfelül ugyanakkor Csehország és Szlovákia még mindig nagymértékben függ Oroszország nyersolajimportjától. Mindkét ország ideiglenes mentességet kapott az orosz olajimportra vonatkozó uniós embargó alól – Szlovákia esetében 2024 végéig, a Cseh Köztársaság esetében pedig 2024 júniusáig –, de nem valószínű, hogy ezt a határidőt be fogják tudni tartani. A Cseh Köztársaságban és Szlovákiában az olajfinomítók többnyire az orosz nyersolaj feldolgozására vannak kalibrálva, és jelentős beruházásokra lesz szükség ahhoz, hogy más minőségű olajjal is kompatibilisek legyenek.

A nukleáris üzemanyag tekintetében a helyzet még kritikusabb. A régi szovjet atomreaktorok még mindig az orosz Roszatomtól függenek a nukleáris üzemanyag beszerzésében. A diverzifikációhoz tőkeigényes technológiai beruházások szükségesek, és hosszú a hatósági engedélyezési folyamat is. Csehországban hat, Szlovákiában négy szovjet korszakból származó reaktor van, így az orosz repülési tilalom alól kivételt kell tenni a friss nukleáris fűtőanyag beszállítása érdekében. Ennek ellenére a folyamat már elindult: a cseh CEZ energiaipari óriáscég a dukovanyi erőműve számára amerikai beszállítótól, a Westinghouse-tól szerzett be nukleáris fűtőanyagot, míg a Slovenské Elekárne, a szlovák energiaipari nagyvállalat a Westinghouse-szal és a francia Framatome-mal is kötött szállítási szerződést.

Érdemes még szót ejteni az ukrán menekültekről is. Csehország területén 2023 júniusában mintegy 300 ezer ukrán menekült tartózkodott.⁸⁵ 2023 szeptemberében az ENSZ adatai szerint Szlovákiában ez a szám 109 ezer volt.⁸⁶ Ez magasanak minősíthető, különösen az országok méretéhez mérten. Ugyanakkor a menekültek kérdése megosztó, és mind Szlovákiában, mind Csehországban fokozottan egyre több társadalmi súrlódás okozójává válik. A közbeszédben egyre inkább az tapasztalható, hogy növekszenek a társadalmi feszültségek, amelyek növelik a népesség populista retorika iránti fogékonyságát.

⁸⁴ Economist Intelligence: *Central Europe Makes Progress Towards Energy Independence*. [online], 2023. 09. 08. Forrás: [eiu.com](https://www.eiu.com) [2023. 11. 05.].

⁸⁵ Smith, Thomas: *New Survey Shows Falling Czech Support for Helping Ukrainian Refugees*. [online], 2023. 06. 28. Forrás: [expats.cz](https://www.expat.com) [2023. 11. 12.].

⁸⁶ United Nations High Commissioner for Refugees: *Ukraine Refugee Situation / Slovakia*. [online], 2023. 09. 24. Forrás: data.unhcr.org [2023. 11. 12.].

Összegzés

Csehország és Szlovákia kapcsolatai Oroszországgal történelmileg nagyon hasonlóak voltak. Ugyanakkor a történelmi viszonyrendszerben a pánszlávizmus eszménye sokkal kevésbé tudott gyökeret verni Csehországban, mint Szlovákiában. A cseh megközelítés sokkal inkább volt autonómiafókuszúnak nevezhető, a szlovák gondolkodásban pedig mind a mai napig tetten érhető a „szláv nagy testvér” képe. A második világháború eseményei, bár eleinte úgy tűnt, hogy újra fogják definiálni a csehszlovák–orosz kapcsolatokat (és részben tették is, hiszen megerősítették a szlovákok „szláv nagy testvér” eszményét), végül „cselvetéssel” végződtek. Először területi veszteség elszenvedésével, végül pedig a politikai függetlenség elvesztésével. Az 1968-as események még látványosabb bizonyítékaik voltak az orosz imperializmus gyakorlati valóságának. Ez az esemény mind a cseh, mind a szlovák közös emlékezetben fájó pontként élnek, ugyanakkor a modern szlovák emlékezetpolitika hajlamos ezt az eseményt háttérbe szorítani.

A „bársonyos válás” után mind Csehország, mind Szlovákia arra kényszerült, hogy újraértelmezze saját maga helyét a közép-keleti-európai térségben, valamint viszonyát Oroszországgal, amellyel kapcsolatban nem volt azonnal egyértelmű, hogy a Szovjetunió örökösének fogja tekinteni magát (ahogy, történelmi párhuzamként, Atatürk Törökországa sem tekintette magát az Oszmán Birodalom örökösének). A cseh külpolitika eleinte a pragmatizmusra törekedett Oroszországgal való kapcsolataiban, de valójában az európai integrációját helyezte előtérbe. Az első önálló szlovák kormányok ezzel szemben eleinte egy irreális „geopolitikai híd” ötletet kívántak megvalósítani, amely azonban tarthatatlannak minősült, így az orosz kapcsolatrendszer ápolása fokozatosan háttérbe került. A 2000-es évektől kevésbé mondható, hogy bizonyos politikai klikkeknel szélesebb támogató bázisa lett volna Oroszországnak akár Csehországban, akár Szlovákiában. Ezek a csoportosulások ugyanakkor időről időre felkavarták az Oroszországgal való kapcsolatok alakulásáról szóló politikai diskurzusokat. Szlovákiában a politikusok közötti személyes jó viszony ellenére is egyfajta stagnálás jellemezte a kapcsolatokat, esetleg óvatos, alacsony intenzitású pragmatizmus. Csehországban végül a kémbostrányok megpecsételték az orosz viszonyok alakulását; a cseh politikai elit egyértelműen páriának tekinti az Orosz Föderációt. A szlovákoknál ugyanakkor erre a fordulatra a liberális kormányok hatalomra kerüléséig kellett várni, 2020-ig. Fico 2023-as friss győzelme (amely a cikk írásakor még friss fejlemény) viszont visszatéríteni látszik ezt a fejleményt a korábbi mederbe. 2022. február és 2023. november között ugyanakkor Csehország és Szlovákia is elkötelezetten támogatta Ukrajnát az orosz agresszióval szemben, és mindkét ország kiemelt célnak tekinti függetlenségének védelmét, érintsen ez akár gazdasági, akár politikai, akár katonai kérdéseket.

Felhasznált irodalom

- A szlovák köztársaság kormányának hivatala: *Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky*. [online], 1998. 10. 30. Forrás: vlada.gov.sk [2023. 10. 28.].
- A szlovák köztársaság kormányának hivatala: *Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky*. [online], 2006. 08. Forrás: vlada.gov.sk [2023. 10. 28.].
- Bellingcat: *Senior GRU Leader Directly Involved With Czech Arms Depot Explosion*. [online], 2021. 04. 20. Forrás: bellingscat.com [2023. 10. 23.].
- Benedikovičová, Mária – Miháliková, Mária: *Radičová chce od Putina pozývaci list z roku 1968*. [online], 2011. 05. 13. Forrás: domov.sme.sk [2023. 10. 31.].
- Borger, Julian – Wintour, Patrick – Stewart, Heather: *Western Allies Expel Scores of Russian Diplomats over Skripal Attack*. [online], 2018. 03. 27. Forrás: theguardian.com [2023. 10. 15.].
- Brown, Scott (2008): *Socialism with a Slovak Face: Federalization, Democratization, and the Prague Spring*. *East European Politics and Societies*, 22(3). Online: <https://doi.org/10.1177/0888325408315824>
- Cadier, David: *The Foreign Policy of the Czech Republic: Domestic Politics Back with a Vengeance*. [online], 2021. 10. 21. Forrás: sciencespo.hal.science [2023. 10. 24.].
- Čaputová, Zuzana: *Stanovisko prezidentky k aktuálnej situácii na Ukrajine*. [online], 2022. 02. 22. Forrás: prezident.sk [2023. 11. 05.].
- Čaputová, Zuzana: *Vyhlasenie k ruskej vojenskej invázii voči Ukrajine*. [online], 2022. 02. 24. Forrás: prezident.sk [2023. 11. 05.].
- Červenka, Jan: *Důvěra vrcholným politikům – jaro 2022*. [online], 2022. 06. 03. Forrás: cvvm.soc.cas.cz [2023. 11. 05.].
- Česká televize 24: *Už zase šlo o přátelskou pomoc. Ruská televize obhajuje srpen 68*. [online], 2015. 05. 29. Forrás: ct24.ceskatelevize.cz [2023. 10. 23.].
- Crampton, Richard (1997): *Eastern Europe in the Twentieth Century*. London: Routledge. Online: <https://archive.org/details/easterneuropeint00cram>
- Czech Republic (Chamber of Deputies): *Declaration on Ukraine*. [online], 2022. 02. 24. Forrás: nato-pa.int [2023. 11. 05.].
- Demmel József (2011): *Szlávokból szlovákok. Ludovít Štúr és a szlovák nemzeti mozgalom születése a 19. századi Magyarországon*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE BTK. Online: <https://doktori.btk.elte.hu/hist/demmeljosef/diss.pdf>
- Ditrych, Ondřej: *The sorry state of Czech-Russian relations*. [online], 2021. 10. 5. Forrás: warontherocks.com [2023. 10. 23.].
- Duleba, Alexander: *Slovakia's Relations with Russia*. [online], 2005. Forrás: bazhum.muzhp.pl [2023. 10. 24.].
- Economist Intelligence: *Central Europe Makes Progress Towards Energy Independence*. [online], 2023. 09. 08. Forrás: eiu.com [2023. 11. 05.].
- France24: *Slovakia Expels Three Russian Diplomats in Solidarity with Czech Republic*. [online], 2021. 04. 22. Forrás: france24.com. [2023. 11. 04.].
- Havlík, Vlastimil – Kluknavská, Alena: *Our People First (Again)! The Impact of the Russia-Ukraine War on the Populist Radical Right in the Czech Republic*. [online], 2023. 03. 05. Forrás: populismstudies.org [2023. 11. 05.].
- Henley, Jon: *Slovakian Elections Q&A: Country Votes after Four PMs in Five Years*. [online], 2023. 09. 25. Forrás: theguardian.com [2023. 11. 05.].
- Hornak, Daniel: *Slovakia Won't Block Private Arms Exports to Ukraine, Fico Says*. [online], 2023. 11. 06. Forrás: bloomberg.com [2023. 11. 12.].
- iDnes: *Volby by v říjnu vyhrálo ANO, do Sněmovny se podle průzkumu vrátí ČSSD*. [online], 2022. 11. 15. Forrás: idnes.cz [2023. 11. 05.].
- Ilyushina, Mary: *Slovakia's New Government Rejects Aid for Ukraine*. [online], 2023. 11. 08. Forrás: washingtonpost.com [2023. 11. 12.].
- International Energy Agency: *Country Profile: Czechia*. [online], 2024. Forrás: iea.org [2024. 07. 15.].
- International Energy Agency: *Country Profile: Slovakia*. [online], 2024. Forrás: iea.org [2024. 07. 15.].

- Janda, Jakub: *How Czech President Miloš Zeman Became Putin's Man*. [online], 2018. 01. 26. Forrás: observer.com
- Judge, Sean M. (2008): *Slovakia 1944. The Forgotten Uprising*. Air Command and Staff College. Wright Flyer Paper No. 34. Alabama: Air University Press. Online: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA485285.pdf>
- Kamusella, Tomasz (2009) *The Slovak Case: From Upper Hungary's Slavophone Populus to Slovak Nationalism and the Czechoslovak Nation*. In *The Politics of Language and Nationalism in Modern Central Europe* (reprint ed.). Basingstoke: Palgrave Macmillan, 522–567. Online: <https://doi.org/10.1057/9780230583474>
- Karch, John J. (1950): *Czech-Soviet Relations, 1918–1938*. ProQuest. Thesis. Online: <https://doi.org/10.57912/23837346.v1>
- Katuška, Michal – Hajčáková, Daniela: *Premiér Heger: Nebudem si už dávať servítku pred ústa*. [online], 2022. 04. 11. Forrás: domov.sme.sk [2023. 11. 05.].
- Kirschbaum, Stanislav J. (1995): *A History of Slovakia: The Struggle for Survival*. New York: St. Martin's Press.
- Knápek, Jaroslav: *Energy Without Russia. The Consequences of the Ukraine war and the EU Sanctions on the Energy Sector in Europe, Country report Czech Republic*. [online], 2023. Forrás: library.fes.de [2023. 10. 15.].
- Kováčová, Martina – Kern, Miroslav: *Zmienka o okupácii stranám chýbala, prezidentovi a Smeru nie*. [online], 2010. 04. 08. Forrás: domov.sme.sk [2023. 10. 31.].
- Krejčí, Oskar (2005): *Geopolitics of the Central European Region. Bratislava: The View from Prague and Bratislava*. Bratislava: VEDA Publishing House of the Slovak Academy of Sciences.
- Kreml: *Совместное заявление Президента России Дмитрия Медведева и Президента Словакии Ивана Гашпаровича* [Dmitrij Medvegyev orosz elnök és Ivan Gašparovič szlovák elnök közös nyilatkozata]. [online], 2010. 04. 07. Forrás: kremlin.ru [2023. 10. 31.].
- Lopatka, Jan: *Slovakia Sells most Sputnik V Vaccine Doses Back to Russia*. [online], 2021. 07. 02. Forrás: reuters.com [2024. 07. 15.].
- Marušiak, Juraj: *Россия в Словацкой политике [Oroszország a szlovák politikában]*. [online], 2010 12. 03. Forrás: academia.edu [2023. 10. 28.].
- Marušiak, Juraj: *Slovakia's Eastern Policy – from the Trojan Horse of Russia to "Eastern Multivectoralism"*. [online], 2013. 01. Forrás: researchgate.net [2023. 10. 28.].
- Mazurenko, Alena: *Зеленский не верит в мощную войну России против Украины* [Zelenszkij nem hisz nyílt orosz háborúban Ukrajna ellen]. [online]. Українська правда, 2022. 02. 22. Forrás: pravda.com.ua [2024. 07. 14.].
- Mesežnikov, Grigorij: *Russia's War against Ukraine—A View from Slovakia. Slovakia and Russian Aggression against Ukraine: Domestic Political Context*. [online], 2022. Forrás: ivo.sk [2023. 11. 04.].
- Ministerstvo Obrany: *Obranná strategie České republiky*. [online], 2023. 10. 04. Forrás: mocr.army.cz [2023. 11. 12.].
- Muller, Robert: *Foreign Power Was Behind Cyber Attack on Czech Ministry: Senate*. [online], 2019. 08. 13. Forrás: reuters.com [2023. 10. 23.].
- Muller, Robert: *Czech President: NATO's Failure in Afghanistan Puts its Legitimacy in Question*. [online], 2021. 08. 17. Forrás: reuters.com [2023. 10. 23.].
- Mullins, Marty Manor (2018): *Prague Spring on the Periphery: Eastern Slovak Steelworkers React to Reform and Invasion in 1968. Kosmas: Czechoslovak and Central European Journal*, 1(2), 53–72. Online: www.academia.edu/36937354/_Prague_Spring_on_the_Periphery_Eastern_Slovak_Steelworkers_React_to_Reform_and_Invasion_in_1968_
- Ogrodnik, Łukasz: *Slovakia's Pursuit of Better Relations with Russia*. [online], 2019. 09. 18. Forrás: pism.pl [2023. 11. 04.].
- Ogrodnik, Łukasz: *Slovakia's Response to the Russian Invasion of Ukraine*. [online], 2022. 03. 09. Forrás: pism.pl [2023. 11. 04.].
- Oravcová, Veronika: *Energy Without Russia. The Consequences of the Ukraine war and the EU Sanctions on the Energy Sector in Europe, Country report Slovakia*. [online], 2023. Forrás: library.fes.de [2023. 10. 15.].
- Oryx: *Bohemian Brotherhood: List Of Czech Military Supplies To Ukraine*. [online], 2023. 07. 11. Forrás: oryxspioenkop.com [2023. 11. 12.].
- Oryx: *Slovak Showdown: Slovak Arms Deliveries To Ukraine*. [online], 2023. 05. 01. Forrás: oryxspioenkop.com [2023. 11. 11.].

- Peško, Marcel: *The Corfu Process – An Opportunity to Establish a New Security Arrangement in Europe or Just Another Stalemate?* [online], 2009. Forrás: ceol.com [2023. 10. 31.].
- Public Opinion Research Centre: *Postoj české veřejnosti k dění na Ukrajině – březen*. [online], 2014. 03. 21. Forrás: cvvm.soc.cas.cz [2023. 10. 24.].
- Safarikova, Katerina: *Putin's Ally in Prague Castle*. [online], 2015. 02. 16. Forrás: euobserver.com [2023. 10. 24.].
- Schwarzenberg, Karel: *Ruská invaze je zlom*. [online], 2008. 08. 17. Forrás: respekt.cz [2023. 10. 24.].
- Skilling, H. G. (1960): The Break-Up of the Czechoslovak Coalition, 1947–8. *The Canadian Journal of Economics and Political Science*, 26(3), 396–412. Online: <https://doi.org/10.2307/138786>
- Skoug, Kenneth N.: *A Cold End to the Prague Spring*. [online], 2013. 08. Forrás: adst.org [2024. 07. 30.].
- Šmajlerová, Zuzana: *Fischer: Prezident Obama mě informoval, že USA radar v Česku nepostaví*. [online], 2009. 09. 17. Forrás: domaci.hn.cz [2023. 10. 15.].
- Smith, Thomas: *New Survey Shows Falling Czech Support for Helping Ukrainian Refugees*. [online], 2023. 06. 28. Forrás: expats.cz [2023. 11. 12.].
- Štúr, Ludovít (1867): *Славянство и мир будущего* [A szlávtság és a világ jövője]. Moszkva: Издание Общества ревнителей русского исторического просвещения [Az Orosz Történelmi Felvilágosodás Hívei Társaságának kiadánya].
- Syrovtka, Jonáš: *Czech Republic: Velvet contradictions*. [online], 2023. 05. 10. Forrás: eurozine.com [2023. 11. 05.].
- Táborský, Edward (1949): Beneš and the Soviets. *Foreign Affairs*, 27(2), 302–314. Online: <https://doi.org/10.2307/20030182>
- Tůma, Petr: *Czechmate? What's Behind the Downward Spiral in Czech-Russian Relations*. [online], 2021. 05. 14. Forrás: atlanticcouncil.org [2023. 10. 23.].
- United Nations High Commissioner for Refugees: *Ukraine Refugee Situation / Slovakia*. [online], 2023. 09. 24. Forrás: data.unhcr.org [2023. 11. 12.].
- Visegrad Group: *Statement of the 5th Meeting of the European Union Affairs Committees of the National Parliaments of the Visegrad Group Countries*. [online], 2007. 01. 15–16. Forrás: visegradgroup.eu [2023. 10. 31.].
- Visegrad Group: *The Joint Statement of the Visegrad Group Foreign Ministers on Ukraine*. [online], 2014. Forrás: visegradgroup.eu [2023. 10. 31.].
- Vlha, Marek (2015): American Czechs Between Sympathies With Polish Immigrants and Transmigration to Russia: Crises of Pan-Slavic Ideals on American Soil in the 1860s. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, 4(158), 69–83. Online: <https://journals.pan.pl/Content/95870/mainfile.pdf>
- Wesolowsky, Tony: *Czech PM's Remarks On 2014 Blasts Trigger Outrage, Underscore Split Over Russia Ties*. [online], 2021. 04. 20. Forrás: rferl.org [2023. 10. 15.].
- Youngs, Richard (2017): *Europe's Eastern Crisis. The Geopolitics of Asymmetry*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/9781316344033>
- Посольство Российской Федерации в Словацкой Республике [Az Oroszországi Föderáció Szlovákiai Konzulátusa]: *О российско-словацких отношениях* [Az orosz–szlovák kapcsolatokról]. [online], 2023. Forrás: slovakia.mid.ru [2023. 10. 15.].
- Посольство Чешской Республики в Москве [Cseh Köztársaság Moszkvai Konzulátusa]: *Отношения с Российской Федерацией* [Kapcsolatok az Orosz Föderációval]. [online], 2001. 09. 05. Forrás: mzv.cz [2023. 10. 15.].